

Nhlengelo wa Switori

XITSONGA

RIRIMI RA LE KAYA

KOTARA YA 3

GIREDI YA
2

Nhlengelo wa Switori

GIREDI YA 2 | KOTARA YA 3

XITSONGA

**Copyright © 2026 National Educational
Collaboration Trust (NECT)**

This work is licensed under a **Creative Commons
Attribution–NonCommercial–NoDerivatives 4.0
International License (CC BY-NC-ND 4.0)**.

Additional permissions beyond the scope of this license
may be available. For further information, please
contact the publisher at **materials@nect.org.za**.

First edition, 2026

KOTARA YA 3

MEPE WA AFRIKA- DZONGA

Kapa-N'walungu

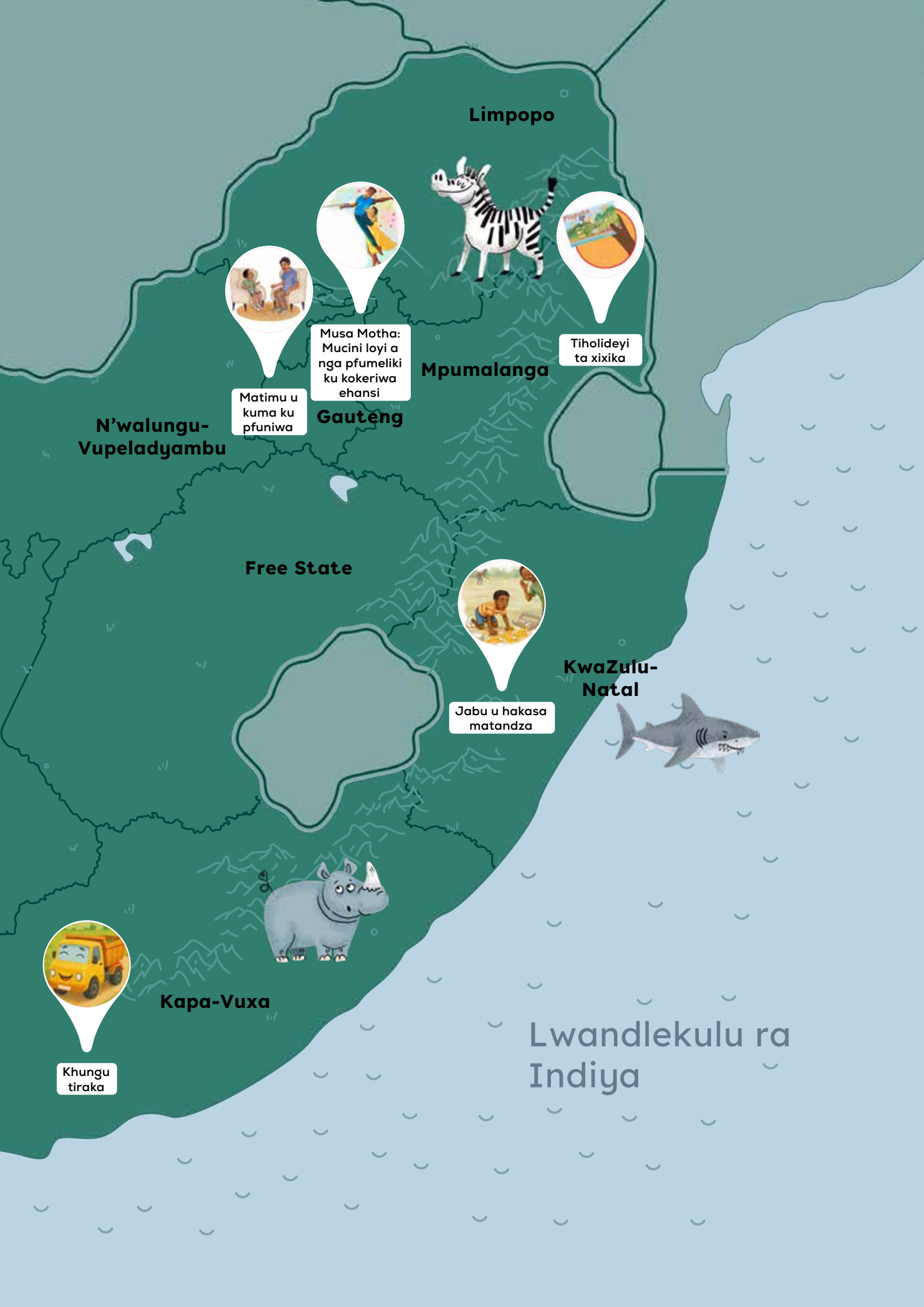

Xikambelwana
xa metse
xo olova xa
Linden

Kapa-Vupeladyambu

Lwandlekulu ra
Atlantiki

Limpopo

Tiholideyi
ta xixika

Mpumalanga

Musa Motha:
Mucini loyi a
nga pfumeliki
ku kokeriwa
ehansi

Matimu u
kuma ku
pfuniwa

Gauteng

N'walungu-
Vupeladyambu

Free State

Jabu u hakasa
matandza

KwaZulu-
Natal

Kapa-Vuxa

Khungu
tiraka

Lwandlekulu ra
Indiya

MEPE WA MISAVA

Exhiya

Yuropa

Afrika

Lwandlekulu
ra Phasifiki

Ositireliya

Lwandlekulu
ra Indiya

Antakitika

KOTARA YA 3 SWITORI

Khungu tiraka

1

Tiholideyi ta xixika

13

Jabu u hakasa matandza

25

Xikambelwana xa metse xo olova xa Lindeni

33

Xikwembu Xa Ncino Laud

47

Musa Motha: Mucini loyi a nga pfumeliki ku
kokeriwa ehansi

61v

Timhongolwana ti pfuna

75

Matimu u kuma ku pfuniwa

91

XITORI XA 1 KHUNGU TIRAKA

Nkongomelo: Hi twa mavondzo

**Vuxokoxoko
bya Vundzhaku**

- Lexi i xitori lexi nga humelela.
- Xi humelerile endhawini leyi nga tivekiki.
- Xi humelerile eka nkarhi lowu nga hundza wa sweswi.
- Xitori lexi xi ta pfuna vadyondzi va wena ku twisisa leswaku munhu un'wana na un'wana u na matimba yo hlawuleka na leswaku ku tipimanisa na van'wana swi nga ku sivela ku vona leswi ku endlaka u va wo hlawuleka.

**Qhinga ra Ntwisiso:
Langutisisa ku Twisisa**

- I yini: Ku kambela ku twisisa ka wena loko u ri karhi u hlala na ku yimanyana loko nchumu wo karhi wu nga ri erivaleni.
- Hikokwalahokayini hi swi tirhisa: Ku lemuka loko u nga swi twisisi na ku swi lulamisa.
- Xi pfuna njhani: Swi ku endla u tshama u ngenelerile naswona swi antswisa ku twisisa hi ku lulamisa leswi nga twisisekeki hi ku hatlisa.

**Tipoyinti leti u nga ti
avelanaka na vadyondzi**

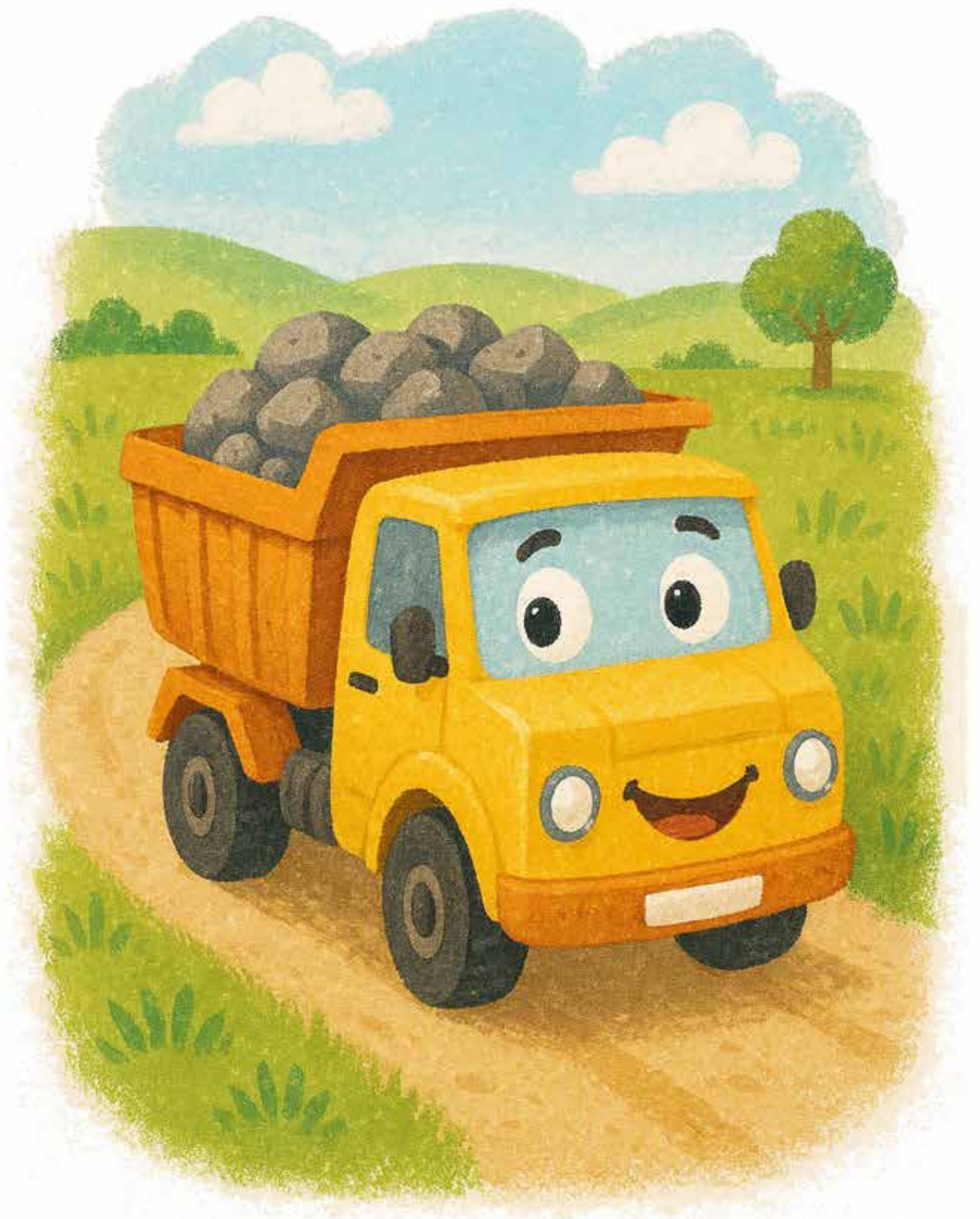
- Mimovha yo hambanahambana yi endleriwile mitirho yo hambanahambana. Xikombiso, bazi ri rhwala vanhu, xikepe xi famba ematini naswona lori ya genuka yi rhwala mindzhwalo yo tika.
- Mikarhi yin'wana, hi tiringanisa kumbe ku tipimanisa na van'wana. Hi nga ha languta leswi vanhu van'wana va nga na swona kumbe leswi va nga swi endlaka ivi hi navela onge na hina hi nga fana na vona. Leswi swi nga hi endla hi titwa hi nga tsakangi hi hina vinyi.
- Munhu un'wana na un'wana u na matimba yo hambanahambana. Vanhu va na vuswikoti eka swilo swo hambanahambana. Munhu un'wana a nga ha tsutsuma hi rivilo, kasi un'wana a nga ha va a ri na vuswikoti byo dirowa kumbe ku pfuna vanhu van'wana.
- Mikarhi yin'wana xiphiqo a xi nge ololoxiwi hi ndlela leyi tolovelekeke, naswona vanhu va fanele va ehleketa hi xitshunxo xa vutlhari.

Ku tirhisa qhinga leri:

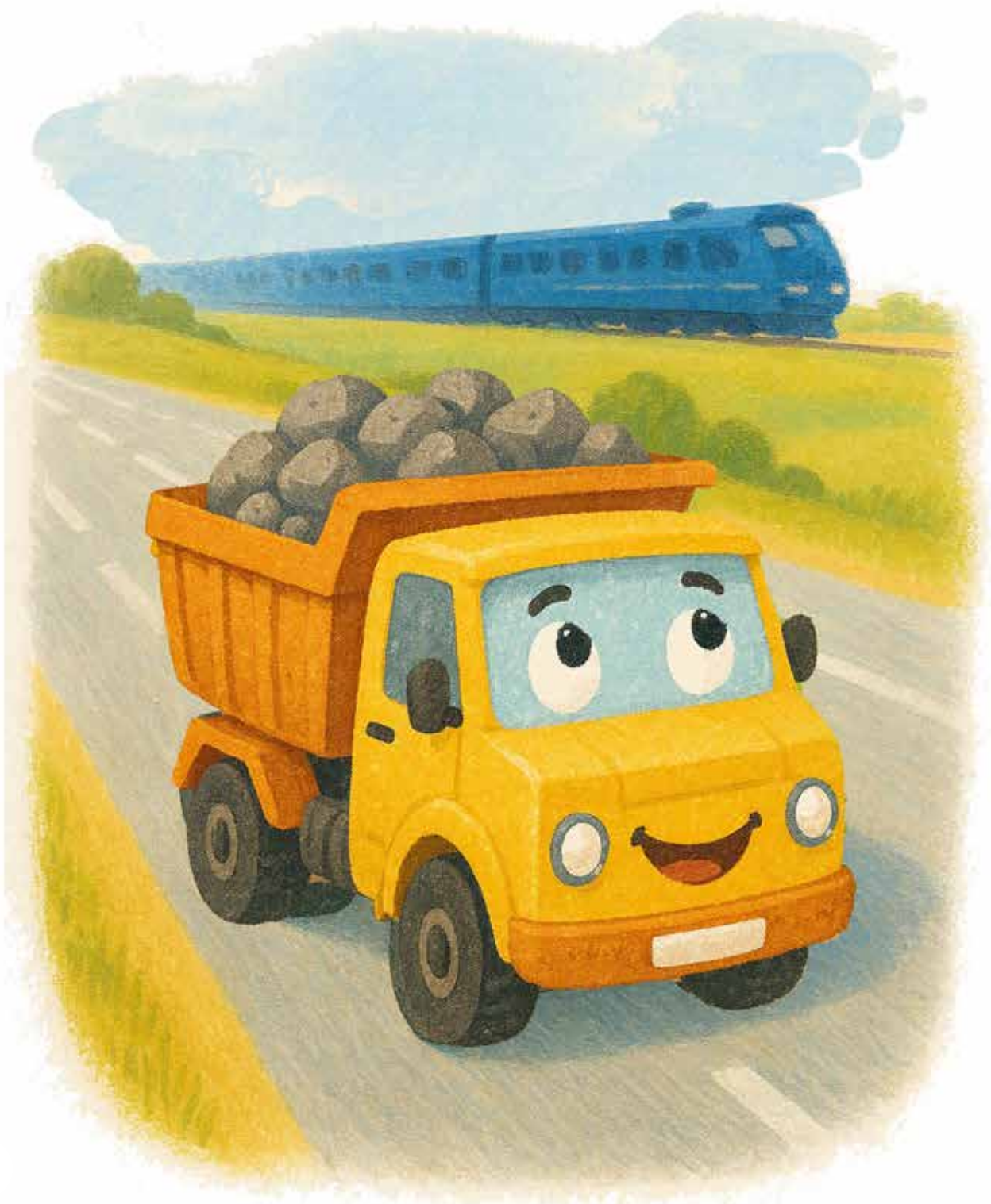
Pheji na ndzimana	Ku hlaya ka	Vula
4,1	Khungu u langutile xitimela xa wasi lexi a xi hundza hi rivilo ra le henhla. “Ndzi navela onge a ndzi ri na rivilo ro fana na ra xitimela”, ku ehleketa Khungu. Khungu u langutile bazi ya xilamula leyi a yi hundza. “Ndzi navela onge a ndzi ri lonkulu ku ringana na bazi,” ku ehleketa Khungu.	Ndzi pfumeleleni ndzi yima ndzi ehleketa... Ndzi pfumeleleni ndzi kambela loko ndzi swi twisisa: Ndza swi twisisa leswaku Khungu a nga tsakangi hi yena n’wini naswona u ehleketa leswaku swifambo swin’wana swa n’wi tlula hi tindlela to hambanahambana.
8,1	Khungu u tshamile enambyeni, a nga tsakangi. “Hinkwavo va hatlisa kumbe i vakulu kumbe va kahle ku tlula mina!” ku ehleketa Khungu a tsanile. “Ndzi ntsongo. Ndza nonoka. A ndzi koti nchumu!” a ehleketa.	Ndzi pfumeleleni ndzi yima ndzi ehleketa... Ndzi pfumeleleni ndzi kambela loko ndzi swi twisisa: Ndza swi twisisa leswaku Khungu u tifananisa na van’wana leswi swi n’wi endlaka a titwa a nga tsakangi. Ndzi ehleketa leswaku leswi swi tumbuluxa xiphiqo eka xitori.

Khungu a ku ri tiraka leyitsongo ya xitshopana. Siku rin'wana, a yi rhwarile maribye yo tala, Khungu yi fambile hi patu lerikulu.

Khungu u langutile xitimela xa wasi lexi a xi hundza hi rivilo ra le henhla. “Ndzi navela onge a ndzi ri na rivilo ro fana na ra xitimela,” ku ehleketa Khungu.

Khungu u langutile bazi ra xilamula leri a ri hundza. “Ndzi navela onge a ndzi ri lonkulu ku ringana na bazi,” ku ehleketa Khungu.

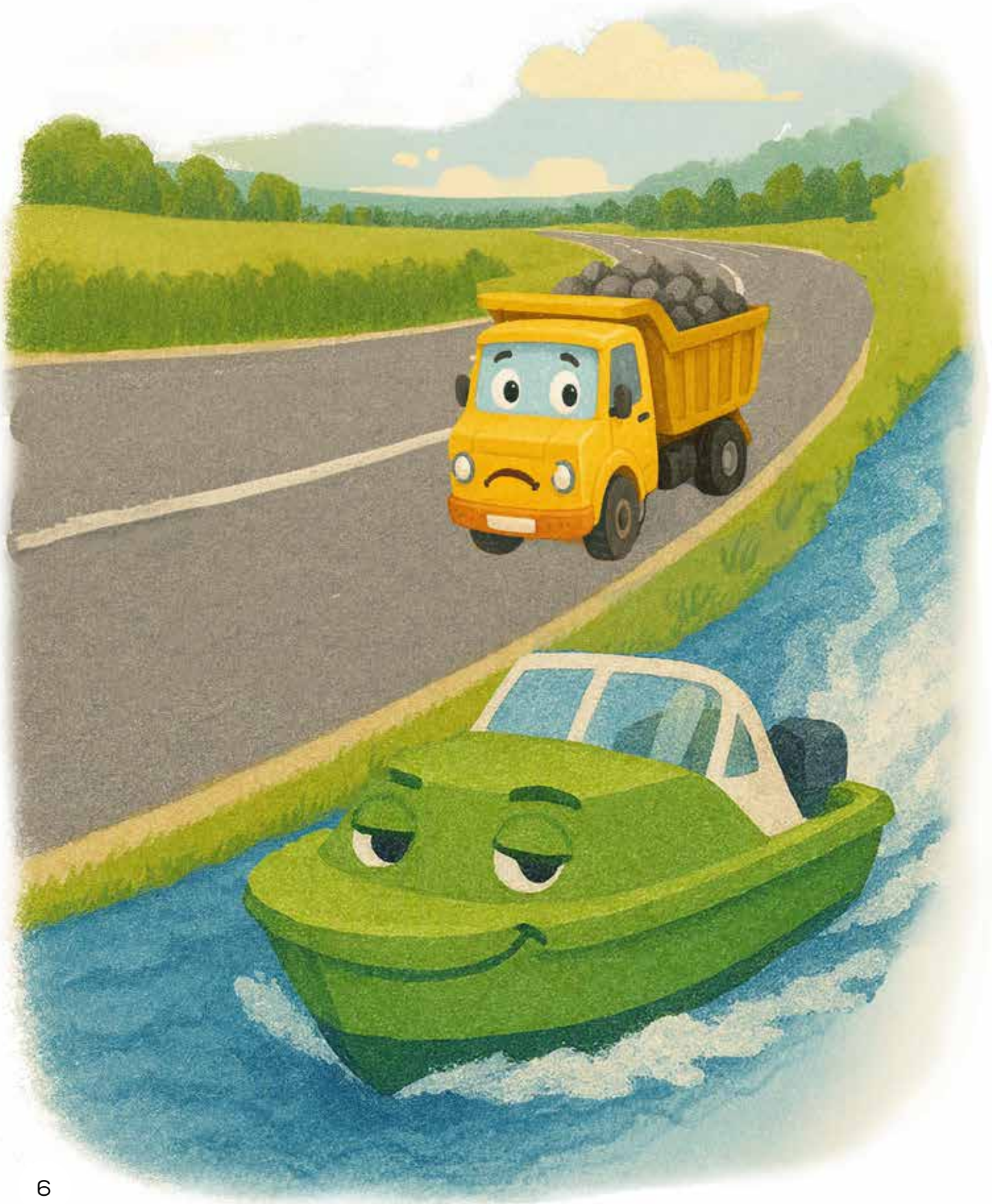

Khungu u vonile xihahampfhuka lexikulu xo hatima empfhukeni. “Ndzi navela onge loko a ndzo hatima ku fana na xihahampfhuka,” ku ehleketa Khungu.

Khungu u vonile lori yo saseka yo tshwuka epatwini. “Yoo, ndzi navela onge a ndzi sasekile kufana na lori liya yo tshwuka,” ku ehleketa Khungu.

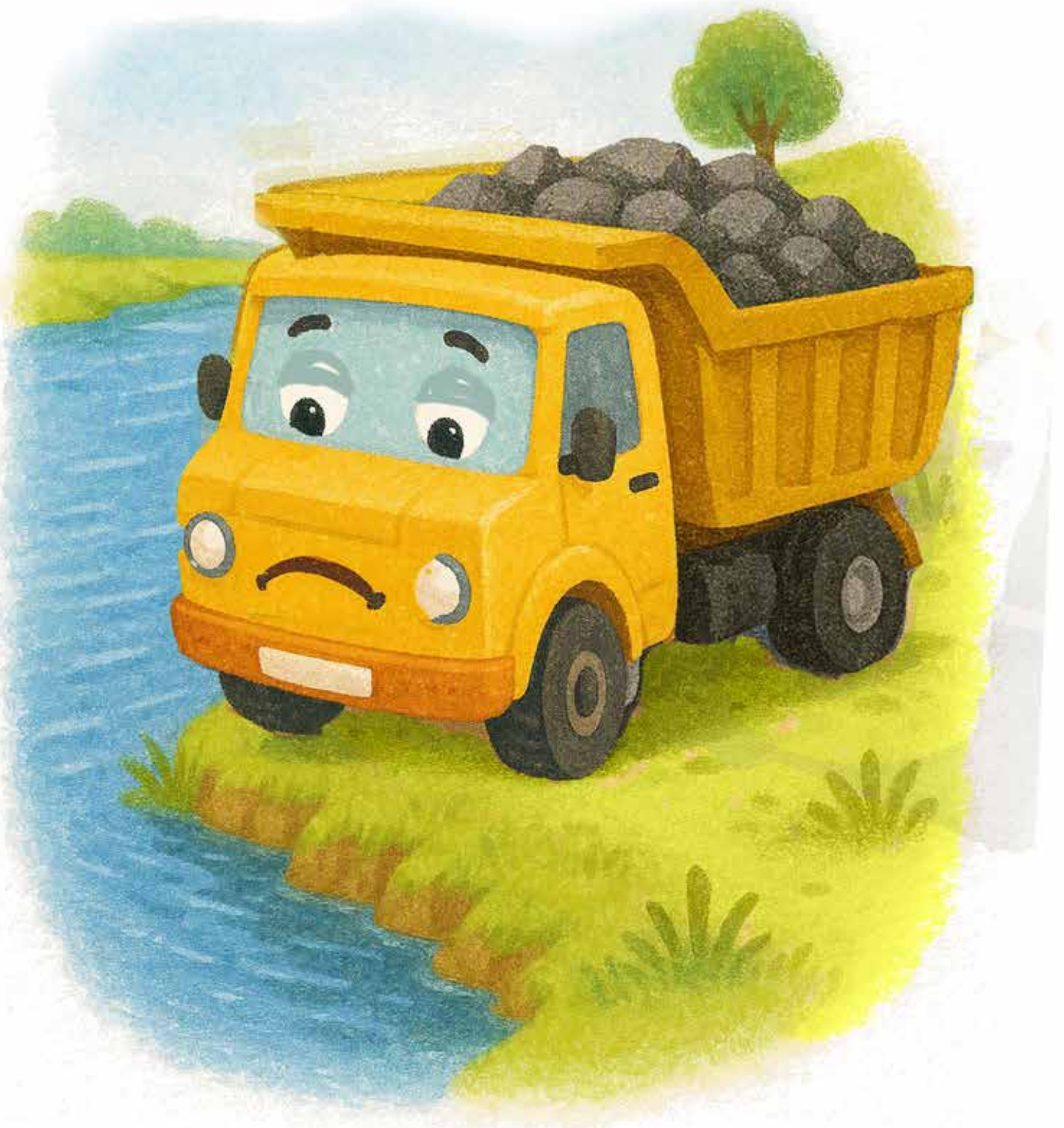
Khungu u vonile xikepe xo vonakala xa rihlaza xi ri
karhi xi tsutsuma enambyeni.

Khungu u vonile movha wa mphikizano wa kahle, lowuntshwa wo tshwuka. “Ndzi navela onge a ndzi ri kahle kufana na movha lowuntshwa wa mphikizano,” ku ehleketa Khungu.

Khungu u tshamile enambyeni, a nga tsakangi.
“Hinkwavo va hatlisa kumbe i vakulu kumbe va
kahle ku tlula mina!” ku ehleketa Khungu a tsanile.
“Ndzi ntsongo. Ndza nonoka. A ndzi koti nchumu!” a
ehleketa.

Hi xinkadyana, Khungu u vonile xifanyetana xi wela enambyeni.

“Pfunani! Pfunani!” ku huwelela mufana. “Un’wana a ndzi pfune! I mani a nga ndzi pfunaka?”

“A ndzi nge swi koti,” ku vula xitimela. “Ndzi famba hi ku hatlisa a ndzi nge swi koti ku hatlisa ndzi yima.”

“A ndzi nge swi koti,” ku vula bazi. “Ndzi yima laha ku yimaka mabazi ntsena.”

“A hi nge swi koti,” ku vula lori na movha wa mphikizano. “A hi ngeni ematini.”

“A ndzi nge swi koti,” ku vula xihahampfhuka. “Ndzi fambela ehenhla swinene.”

“A ndzi swi koti,” ku vula xikepe. “Ku na moya wo tala a ndzi nge swi koti ku jika.”

Khungu a nga ta nghena ematini. Kambe Khungu a tlharihile. A ri na vonelo rin'wana! “Ndzi ta ku pfuna!” ku vula Khungu lotsongo. U chulurile maribye lama a ma rhwaleke a susa na lexo rhwala maribye a xi lahlela ematini leswaku mufana a ta khandziya eka xona a ta kota ku huma ematini. “Inkomu!” ku huwelela xifanyetana. “Ndzi hlayisekile.”

“Ndza khensa tiraka ya xitshopana ya xivindzi!” ku vula mufana.

Khungu u chayerile a ya ekaya endzhaku ko ponisa xifanyetana. “Ndzi nga va ndzi nga ri lonkulu kumbe ku va na rivilo kumbe ku saseka,” ku ehleketa Khungu, “kambe ndzi wa nkoka na mina! Ndzi tirhandza hindlela leyi ndzi nga yona.”

Ku hlaya ka 1

Xana i yini Khungu?

Khungu i tiraka leyitsongo ya xitshopana.

Xana Khungu u lava ku va yini?

- xitimela xo tsutsuma
- bazi lerikulu
- xihahampfhuka xo hatima
- lori yo saseka
- xikepe xo vonakala
- movha wa mphikizano wa kahle, lowuntshwa wo tshwuka

Hikokwalahokayini Khungu a tshamile enambyeni a nga tsakangi?

- Hikuva a navela onge a ri lonkulu.
- Hikuva a navela onge a kota ku tsutsuma ngopfu.
- Hikuva a navela onge a hatima.
- Hikuva a navela onge a vonakala.
- Hikuva a navela onge a nga haha.
- Hikuva a navela onge a nga nghena ematini.
- Hikuva a navela onge a nga va xilo xin'wana lexi a xi vona.

Ku hlaya ka 2

Xana Khungu u ponisile mani?

U ponisile xifanyetana lexi nga wela enambyeni.

Xana xifanyetana lexi xi vurile swa ku yini eka Khungu loko a xi ponisile?

Xi vurile leswaku “ndza khensa” kutani xi vula leswaku Khungu u na xivindzi.

Hikokwalahokayini Khungu a tekile xiboho xa leswaku yena i wa nkoka emakumu ka xitori?

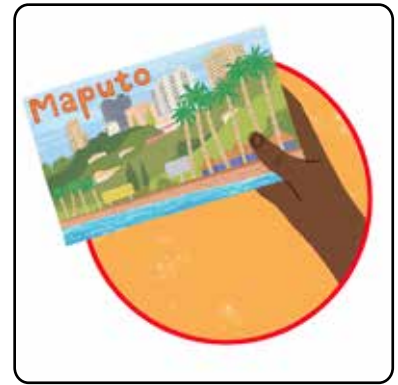
- Hikuva a ri na vonelo ro tlhariha.
- Hikuva a nga endla leswi van'wana va nga koteki ku swi endla.
- Hikuva hi yena ntsena loyi a nga ponisaka xifanyetana.
- Hikuva u titwa kahle hileswi a nga swi endla.
- Hikuva u lemukile leswaku hi yena wa nkoka hi tindlela ta yena.

XITORI XA 2

TIHOLIDEYI TA

XIXIKA

Nkongomelo: Hi twa mavondzo

**Vuxokoxoko
bya Vundzhaku**

- Lexi i xitori lexi nga humelela.
- Xi humelerile eAfrika-Dzonga.
- Xi humelerile eka nkarhi lowu nga hundza wa sweswi.
- Xitori lexi xi ta pfuna vadyondzi va wena ku twisisa leswaku ku titwa hi ri na mavondzo eka mintokoto ya vanhu van'wana swi nga endla leswaku hi honisa mikarhi yo hlawuleka evuton'wini bya hina vinyi.

**Qhinga ra Ntwisiso: Endla
ku yelana**

- I yini: Ku ehleketa hi ndlela leyi xitori xi fambisanaka hayona na vutomi bya wena n'wini, tibuku tin'wana kumbe misava.
- Hikokwalahokayini hi swi tirhisa: Ku twisisa xitori ku antswa hi ku xi hlanganisa na swilo leswi u swi tivaka.
- Xi pfuna njhani: Swi endla leswaku xitori xi va na nhlamuselo no olova ku xi tsundzuka.

**Tipoyinti leti u nga ti
avelanaka na vadyondzi**

- Loko vana va tlhelela exikolweni endzhaku ka holideyi, hakanyingi va byela vanghana va vona hileswi va swi endleke na laha a va yile kona.
- Mindyangu yo hambanahambana yi tlangela tiholideyi ta yona hi tindlela to hambanahambana. Vanhu van'wana va famba va endzela tindhawu letintshwa, naswona van'wana va tshama emakaya va heta nkarhi na ndyangu wa vona.
- Mikarhi yin'wana, vanhu va pimanisa mintokoto ya vona na mintokoto ya vanhu van'wana. Mikarhi yin'wana hi twa hi ta nchumu wo tsakisa lowu humeleleke eka munhu un'wana ivi hi navela onge a wu humelerile eka hina.
- Ku heta nkarhi na ndyangu swi nga va swo hlawuleka, hambiloko u nga tekangi rendzo. A swi bohi leswaku u endzela ndhawu ya le kule leswaku u ta va na holideyi leyinene. Ku heta nkarhi na vanhu lava u va rhandzaka swi nga endla leswaku u tsundzuka swilo leswi tsakisaka.

Ku tirhisa qhinga leri:

Pheji na ndzimana	Ku hlaya ka	Vula
17,4	“Ehee,” ku vula Tiyani. “Ndzi lava ku ya na mina.”	Swa hlamarisa, maboboma wolawo ma languteka ma hlamarisa! Ndzi nga endla vuhlanganisi na Tiyani. Munghana wa mina wa ntiyiso u yile esafari. U ndzi kombile swifaniso hinkwaswo swa rendzo ra yena. Loko ndzi vona swifaniso sweswo, swi ndzi endlile leswaku na mina ndzi lava ku teka rendzo!
20,2	“Tatana Maboya u tshamile ekaya, kufana na mina!” ku ehleketa Tiyani.	Tiyani u endla ku yelana na tatana Maboya. U titwa a antswa hikuva yena na tatana Maboya va endlile swilo leswi fanaka hi nkarhi wa holideyi.

Mundzuku ku ta va siku ro sungula ro tlhelela
exikolweni endzhaku ka tiholideyi ta xixika. Tiyani u
pholichile tintanghu ta yena. U pakile bege ya yena
ya xikolo. Tiyani a rindzerile siku leri landzelaka hi
mahlongati.

Namixo, Tiyani u tsutsumile a ya exikolweni.

Loko a fika, u vonile Marito emujolombeni.

“Kunjhani Tiyani! A wu yile kwihi hi tiholideyi?” a n’wi vutisa.

“A ndzi tshamile ekaya,” ku vula Tiyani. “Wena a wu yile kwihi?”

“A ndzi endzerile hahani wa mina eMaputo,” ku vula Marito. “U tshamile u ya wena?”

“E-e,” ku vula Tiyani. “Ku njhani kwale?”

“Ku na miako yo leha,” ku vula Marito. “Na ribuwa ra lwandle ri le kusahani! Ndzi vonile na lwandlekulu!”

“Ehee,” ku vula Tiyani. “Ndzi lava ku ya na mina.”

Kutani Nyiko u tsutsumile a ya emujolombeni.
“Minjhani!” ku vula Nyiko.

“A wu yile kwihi hi tiholideyi?” ku vutisa Tiyani.

“A ndzi yile eZimbabwe,” ku vula Nyiko. “A ndzi endzerile kokwana wa mina. Hi tekile rendzo ro leha hi bazi. Hi yile ku ya vona maboboma lamakulu,” ku vula Nyiko. “Ma vitaniwa Victoria Falls!”

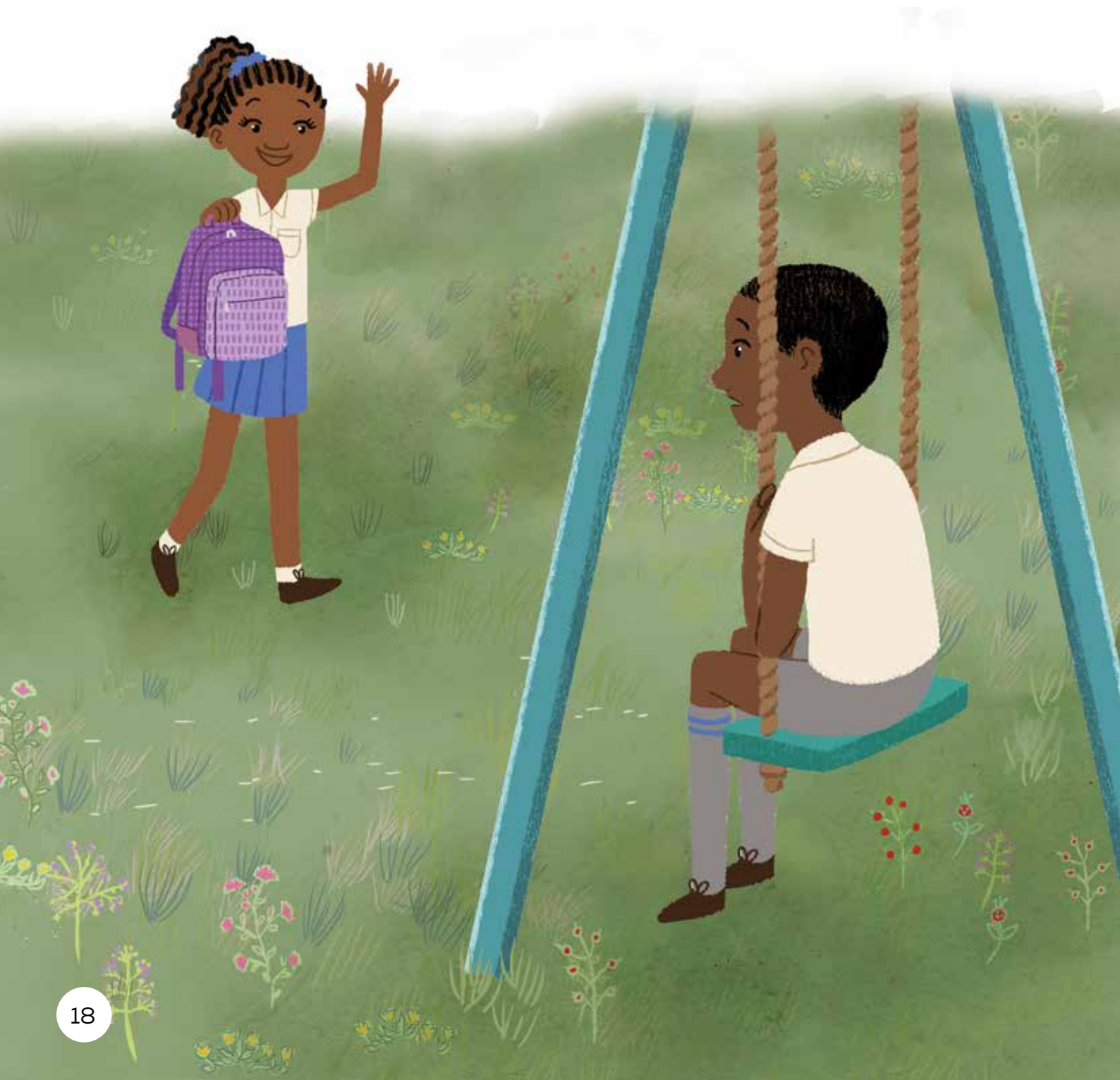
“Ehee,” ku vula Tiyani.

“Ndzi lava ku ya na mina.”

Emakumu, Ayanda u yile emujolombeni, a hakile bege ya yena leyintshwa. “Vona bege ya mina leyintshwa ndzi nga yi kuma eJoni. “Ku na mavhengele yo tala kwale!” ku vula Ayanda. “Naswona ku na timolo letikulu!”

“Ehee,” ku vula Tiyani. “Ndzi lava ku ya na mina.”

Tiyani a nga ha titwi kahle hi ku tlhelela exikolweni endzhaku ka hinkwaswo leswi. “Ndzi navela onge a ndzi yile eka ndhawu yin’wana yintshwa,” ku ehleketa Tiyani. “Leswi ndzi nga swi endla a ku ri ku tshama ekaya.” Nsimbhi yi rila.

A ku ri nkarhi wa vutumbuluxi byo tsala. “Namuntlha hi ta tsala hileswi hi nga swi endla hi tiholideyi!” ku vula tatana Maboya.

Tiyani u titwile a nga tsakangi. “Ndzi ta tsala hi yini? A ndzi lavi munhu a vona phepha ra mina ro borha,” ku ehleketa Tiyani.

Tatana Maboya u kombile vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla. U tidirowile exitsalelweni. U byerile vadyondzi hinkwavo hi tiholideyi ta yena. “A ndzi tshamile ekaya ndzi hlaya tibuku to tala,” ku vula tatana Maboya. “Ndzi byarile matamatisi exirhapeni xa mina. Ndzi tshamile na ndyangu wa mina,” ku vula tatana Maboya.

“Tatana Maboya u tshamile ekaya, kufana na mina!” ku ehleketa Tiyani.

Kutani tatana Maboya u byerile vadyondzi ku ehleketa hi tiholideyi ta vona. Tiyani u pfarile mahlo ya yena. U ehleketile hi ku tshama na manana wa yena na ku hlaya. U ehleketile hi tiawara leti va nga ti heta na ndzisana ya yena ya nhwanyana va dirowa. U ehleketile hi siku leri buti wa yena a nga fika ekaya va tlanga bolo ya milenge swin'we.

Emakumu ka ku tsala tatana Maboya u va vutisile
leswaku i mani loyi a lavaka ku avelana na van'wana
ntirho wa yena. Voko ra Tiyani ri vile ro sungula ku
t.lakuka.

Ku hlaya ka 1

Xana Marito u endzerile kwihi hi tiholideyi ta xixika?

U endzerile eMaputo.

Xana Nyiko u endzerile kwihi hi tiholideyi ta xixika?

U endzerile eZimbabwe. U yile eVictoria Falls.

Xana Ayanda u endzerile kwihi hi tiholideyi ta xixika?

U endzerile eJoni

Xana u nga yelanisa? Xana u ehleketa leswaku u nga titwa njhani loko vanghana va wena hinkwavo va endzerile tindhawu to tsakisa hi tiholideyi?

- Ndzi ehleketa leswaku ndzi nga titwa...
- Loko vanghana va mina va fambile, ndzi nga...

Ku hlaya ka 2

Xana Tiyani a lava ku ya kwihi?

U lava ku ya etindhawini hinkwato leti vanghana va yena va nga ya eka tona. A lava ku ya eMozambique, eZimbabwe, na le Joni.

Xana tatana Maboya u endlile yini hi holideyi?

- U tshamile ekaya. U byarile matamatisi exirhapeni xa yena. U hlayile tibuku to tala.
- U tshamile na vandyangu wa yena.

Xana Tiyani u titwa njhani loko a kuma leswaku tatana Maboya a tshamile ekaya kufana na yena?

U titwile a antswa. A nga twangi ku ri swo biha ku va a tshamile ekaya, kufana na mudyondzisi wa yena.

Xana u nga yelanisa? Tiyani a titwa a ri na mavondzo eka swilo hinkwaswo leswi vanghana va yena va nga swi endla. U nga ehleketa hi nkarhi lowu u nga titwa u ri na mavondzo?

- Ndzi titwile ndzi ri na mavondzo kufana Tiyani loko...
- Leswi swi ndzi tsundzuxa...

XITORI XA 3

JABU U HAKASA

MATANDZA

Nkongomelo: Hi endla swihoxo

Vuxokoxoko bya Vundzhaku

- Lexi i xitori lexi nga humelela.
- Xi humelerile eAfrika-Dzonga.
- Xi humelerile eka nkarhi lowu nga hundza wa sweswi.
- Xitori lexi xi ta pfuna vadyondzi va wena ku twisisa hilaha minkavanyeto yi nga tisaka hakona swihoxo na leswaku hikokwalahokayini swi ri swa nkoka ku tshama hi ri karhi hi kongomile loko hi ri na vutihlamuleri.

Qhinga ra Ntwisiso: Endla mikambisiso

- I yini: Ku teka xiboho xa loko u tsakela xitori kumbe swiboho leswi tekiwaka hi swimunhuhatwa.
- Hikokwalahokayini hi swi tirhisa: Ku tumbuluxa mavonelo ya wena n'wini na ku twisisa xitori hi vuenti kumbe ku hetiseka.
- Xi pfuna njhani: Swi ku pfuna ku ehleketa hi mahungu ma xitori na leswi u pfumelelanaka na swona.

Tipoyinti leti u nga ti avelanaka na vadyondzi

- Mikarhi yin'wana swa tika ku tshama u ri karhi u tinyiketerile loko ku ri karhi ku humelela nchumu wo tsakisa. Vanhu va nga ha kavanyeteka loko va vona kumbe ku twa nchumu wo tsakisa, hambiloko va ringeta ku endla ntirho wa nkoka.
- Loko hi endla swiboho, ku nga va na switandzhaku. Mikarhi yin'wana ku humelela xihoxo hikuva hi tshikile ku va na vukheta.
- Munhu un'wana na un'wana u endla swihoxo mikarhi yin'wana. Mikarhi yin'wana hi endla swihoxo, hambiloko hi ringeta ku endla leswinene.
- Xitori lexi xi tlhela xi hi hlohletela ku ehleketa hi swihoxo swa hina leswaku hi tshika ku swi vuyeleda. Manana wa Jabu na n'wini wa xitolo va n'wi tsundzuxa leswaku a tivonela. Leswi swi nga ha vula leswaku u tshamile a endla swihoxo leswi nga riki na vukheta.

Ku tirhisa qhinga leri:

Pheji na ndzimana	Ku hlaya ka	Vula
28,2	“Inkomu!” Swi khome kahle leswaku u nga fayi matandza,” ku vula muxavisi. “U nga vileli tatana Baloyi, ndzi na vukheta mikarhi hinkwayo,” Jabu a hlamula a ri karhi a huma hi nyangwa.	Ndzi pfumeleleni ndzi yima ndzi kambisisa vumunhu bya Jabu: Ndzi ehleketa leswaku Jabu u tshamela ku faya swilo nkarhi na nkarhi, hikuva munhu un’wana na un’wana u n’wi tsundzuxa leswaku a va na vuxiyaxiya. Ndzi endla nkambisiso wa leswaku a hi munhu wo va na vukheta.
30,1	“Hiswona, kumbe ku raha kan’we! Manana a nge swi tivi!” Jabu a ehleketa, a ri karhi a tsutsuma a ya eka vanghana va yena. U ringetile ku tsutsuma hi vukheta. A nga lavi ku faya matandza!	Ndzi pfumeleleni ndzi yima ndzi kambisisa vumunhu bya Jabu: Ndzi nga endla nkambisiso wa leswaku a nga na vukheta ngopfu. Munhu un’wana na un’wana eka xitori u n’wi tsundzuxile ku va a tivonela...kambe sweswi, u tsutsuma na matandza! Sweswo a hi nchumu wa ku wu endla loko u ri na vukheta!

Manana a ri karhi a lulamisa swakudya swo lalela.

“Ndzi ya tlanga bolo ya milenge na vanghana va mina!” ku huwelela Jabu, a ri karhi a tsutsuma a huma hi rivanti.

“Yima!” manana wa Jabu a n’wi vitana. “Ndzi kombela u ya evhengeleni ku ya xava matandza na bodhlela ra masi,” ku vula manana wa Jabu hi ku n’wi nyika nongoloko wa leswi a fanele ku swi xava na mali.

Jabu a nga swi lavi ku ya evhengeleni, kambe u n’wayiterile a ku, “Hi swona manana!”

“Inkomu! Ndzi kombela u va na vukheta u ta ka u nga fayi matandza,” ku vula manana wa yena.

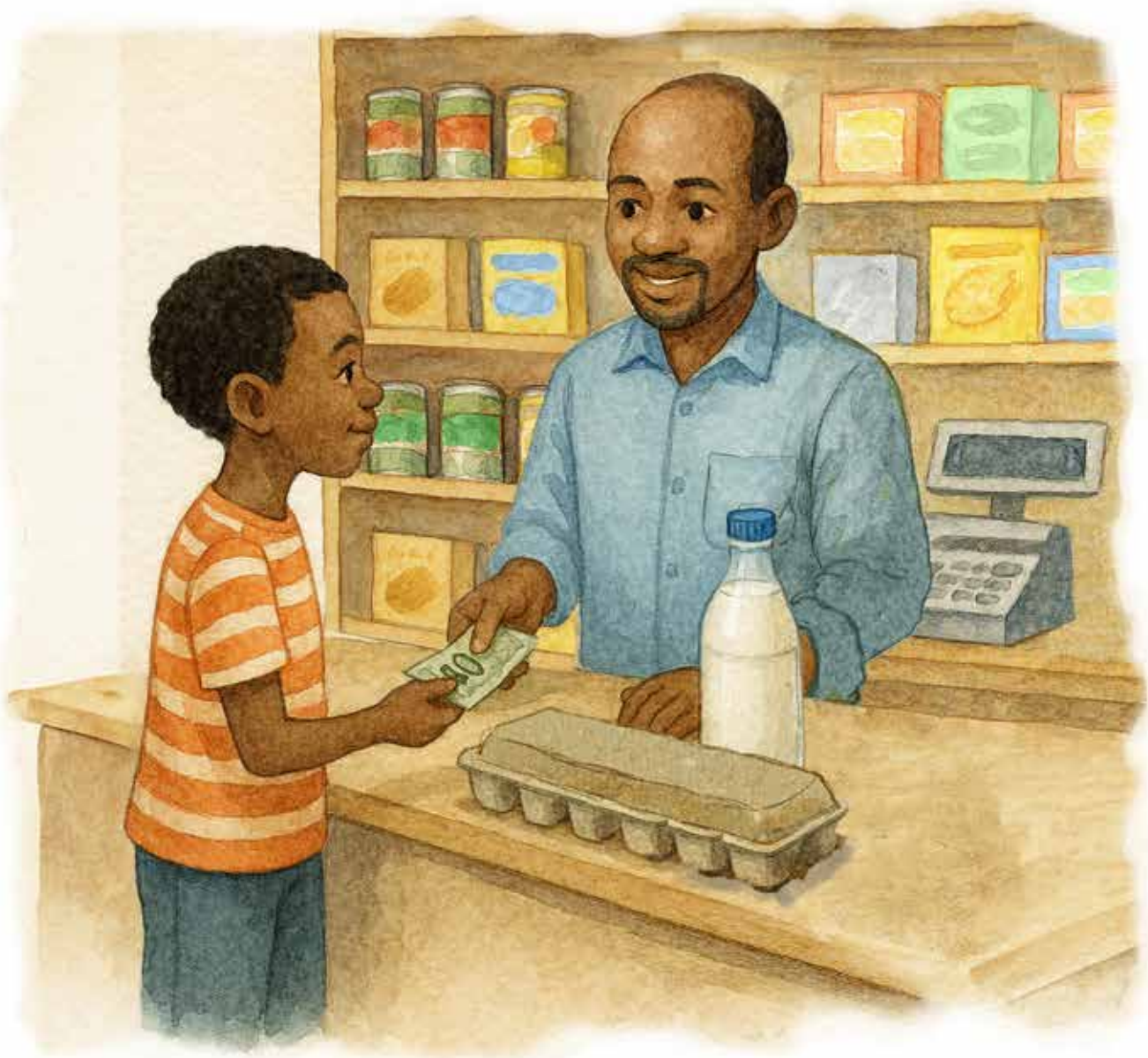
“U nga vileli manana, ndzi na vukheta mikarhi hinkwayo,” ku hlamula Jabu a ri karhi a huma hi rivanti.

Jabu u yile evhengeleni. Loko a fika kona, u hlayile nongoloko wa leswi a faneleke ku swi xava. U tekile matandza na masi. Kutani a ya swi hakela. U nyikile muxavisi mali.

“Inkomu!” Swi khome kahle leswaku u nga fayi matandza,” ku vula muxavisi.

“U nga vileli tatana Baloyi, ndzi na vukheta mikarhi hinkwayo,” Jabu a hlamula a ri karhi a huma hi rivanti.

Jabu u fambile hi vukheta a kongoma ekaya. A nga lavi ku faya matandza!

Kutani, Jabu u twile vanghana va yena. U va twile va hleka. U va twile va raha bolo.

“Loko ndzi heta ku veka matandza na masi, ndzi ta vuya ndzi ta tlanga,” ku ehleketa Jabu.

Jabu u yile emahlweni na ku famba hi vukheta a kongoma ekaya. A nga lavi ku faya matandza!

Kambe Jabu u twile munghana wa yena Sam a n’wi vitana. “Jabu, tana u ta tlanga! Ha ku lava!” ku vitana Sam.

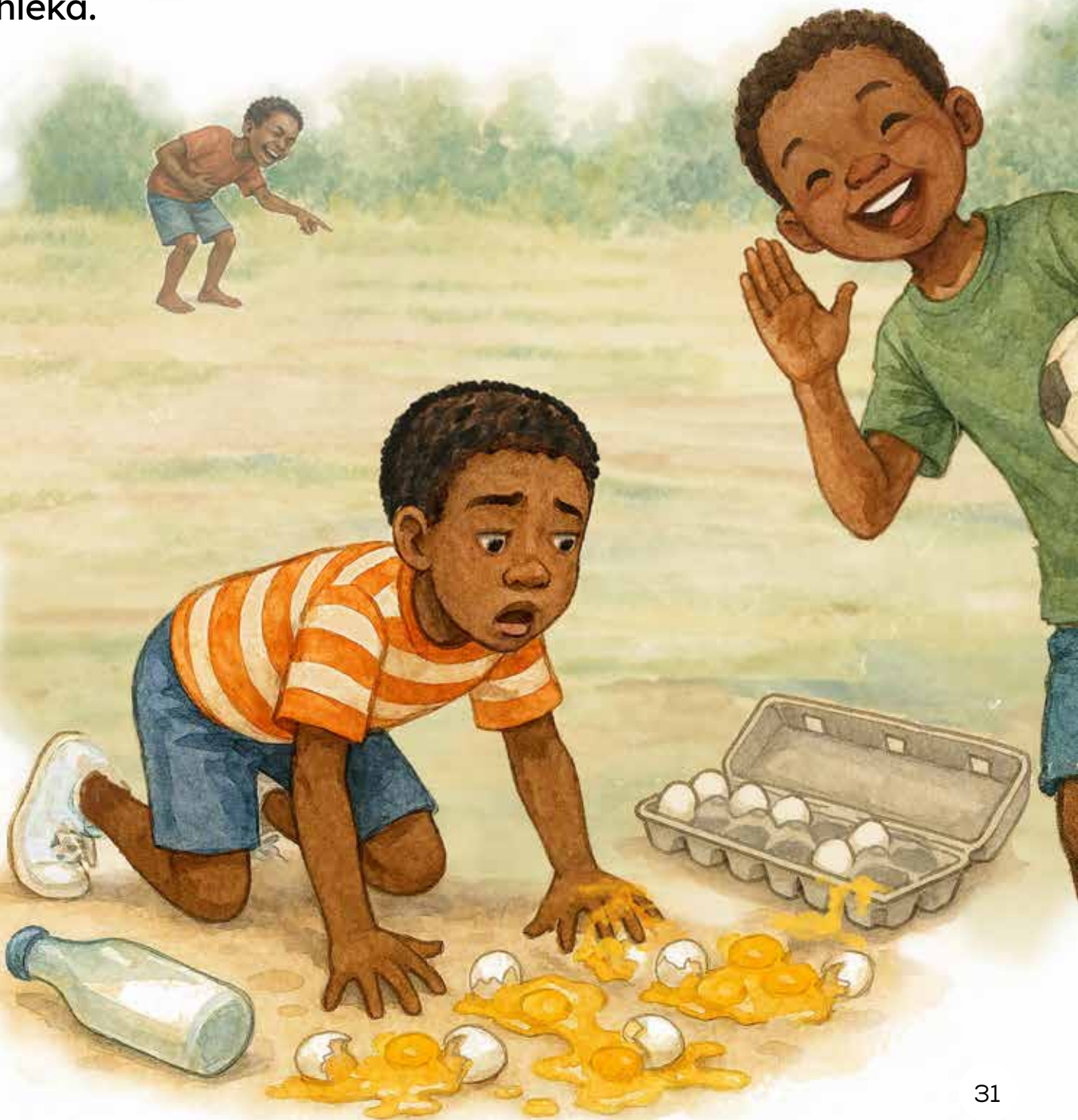

“Hiswona, kumbe ku raha kan’we! Manana a nge swi tivi!” Jabu a ehleketa, a ri karhi a tsutsuma a ya eka vanghana va yena. U ringetile ku tsutsuma hi vukheta. A nga lavi ku faya matandza!

Kambe loko Jabu a tsutsumela eka vanghana va yena, u khuguriwile hi ribye endleleni. Matandza ma wela ehansi. A ku ri na matandza yo fayeka hinkwako. Jabu a totiwile hi matandza yo rheta!

“Yoo!” Jabu a rila, “Ndzi ta n’wi byela yini manana?”
“N’wi byele leswaku u endlile matandza yo hakasiwa!”
Sam a endla fenyha. Sam na Jabu va hlekile lero na hleka.

Ku hlaya ka 1

Xana Jabu a fanele ku xava yini evhengeleni?

U fanele ku xava matandza na masi.

Xana i mani a nga vitana Jabu leswaku va ta tlanga bolo ya milenge?

Munghana wa yena Sam u n'wi vitanile ku ta tlanga.

Hikokwalahokayini Jabu a tekile xibohoo xo ya tlanga bolo ya milenge?

- Hikuva munghana wa yena Sam u n'wi vitanile ku ta tlanga.
- Xana u ehleketa leswaku a nga tlanga bolo a nga fayi matandza.
- A ehleketa leswaku u ta fika a raha kan'we ntsena.
- A ehleketa leswaku manana wa yena a nge swi tivi!

Ku hlaya ka 2

U ehleketa leswaku manana wa Jabu u ta titwa njhani loko Jabu a fika ekaya?

Ndzi ehleketa leswaku u ta titwa... hikuva...

U ehleketa leswaku Jabu u titwa njhani loko a faya matandza?

Hikokwalahokayini?

Ndzi ehleketa leswaku u titwa...hikuva...

Xana u ehleketa leswaku Jabu i munhu wa vukheta? Hlamusela nhlamulo ya wena!

- E-e, ndzi ehleketa leswaku a hi munhu wa vukheta. Ndzi ehleketa leswi hikuva manana wa yena na muxavisi va n'wi byerile ku va na vukheta. Loko a va ehleketa leswaku u na vukheta, a va ta va va nga n'wi tsundzuxangi.
- E-e, ndzi ehleketa leswaku a hi munhu wa vukheta hikuva u tekile xibohoo xo ya tlanga bolo ya milenge a ri karhi a ha ri na matandza!
- A ndzi ehleketa leswaku i munhu wa vukheta hikuva u tsutsuma a ya eka vanghana va yena na matandza!
- Loko Jabu a ri munhu wa vukheta, a ta va a heleketile matandza ekaya. A ndzi tshembi leswaku i munhu wa vukheta hikuva a nga yi ekaya kusungula – u yile ku ya tlanga bolo ya milenge.

XITORI XA 4 XIKAMBELWANA XA METSE XO OLOVA XA LINDENI

Nkongomelo: Hi endla swihoxo

Vuxokoxoko
bya Vundzhaku

- Lexi i xitori lexi nga humelela.
- Xi humelerile eAfrika-Dzonga.
- Xi humelerile eka nkarhi lowu nga hundza wa sweswi.
- Xitori lexi xi ta pfuna vadyondzi va wena ku twisisa leswaku ku titshemba handle ko titoloveta swi nga ku endlisa swihoxo, na leswaku ku dyondza ku huma eka matshalatshala na ku phikelela.

Qhinga ra Ntwisiso: Endla Mikumbetelo

- I yini: Ku ringanyeta swilo leswi mutsari a nga swi hlamuseliki hi ku kongoma, hi ku tirhisa swipfunaxitshunxo eka xitori.
- Hikokwalahokayini hi swi tirhisa: Ku twisisa tinhlamuselo leti dzikeke na mahungu lama fihliweke.
- Xi pfuna njhani: Swi ku pfuna ku fikelela nghimeto loko u ri karhi u hlaya, na ku twisisa xitori na swimunhuhakwa ku antswa.

Tipoyinti leti u nga ti avelanaka na vadyondzi

- Vuswikoti bya metse byi lava ku titoloveta leswaku byi antswisiwa. Leswaku hi kota ku antswa eka metse, hi fanele hi titoloveta nkarhi na nkarhi. Ku titoloveta swi hi pfuna ku tsundzuka na ku twisisa vutshila lebyintshwa.
- Vadyondzisi va nyika ntirhokaya ku pfuna vadyondzi ku dyondza. Ntirhokaya i ntirho lowu nyikiwaka hi mudyondzisi ku pfuna vadyondzi ku titoloveta leswi va swi dyondzeke etlilasini.
- Swikambelwana swi tirhisiwa ku pfuneta ku kambela leswi vadyondzi va swi twisisaka na leswi va nga swi twisisiki. Xikambelwana xi pfuna mudyondzisi ku vona leswi vadyondzi va swi tivaka na leswi va ha lavaka ku swi dyondza.
- Ku titshemba ku tlula mpimo swi nga vanga swiphiqo hikuva loko hi ehleketa leswaku nchumu wo karhi wa olova, hi nga ka hi nga titoloveti kumbe ku tilulamisela hilaha swi faneleke hakona, kutani hi nga endla swihoxo loko hi kamberiwa.

Ku tirhisa qhinga leri:

Pheji na ndzimana	Ku hlaya ka	Vula
36,1	Loko vadyondzi van'wana etlilasini ya Lindeni va tsala swiphiqo ehansi, Lindeni a ri karhi a dirowa swo tiva hi yena.	Ndzi kumbetela leswaku Lindeni u ehleketa leswaku u na vuswikoti swinene eka metse kufikela laha a vonaka swi nga bohi ku ringeta hi matimba kumbe ku nyikela nyingiso etlilasini.
43,1	Loko manana Manganyi a va nyika xikambelwana, vadyondzikulobye va Lindeni va hatlisile va tirhana na swiphiqo, kambe Lindeni u tsarile hi ku nonoka. U sungurile ku dzuka nyuku. "Xikambelwana lexi xa tika! Xikambelwana lexi a hi xinene!" a ehleketa.	Ndzi kumbetela leswaku Lindeni a nga titolovetangi hilaha ku ringaneke, hikokwalaho xikambelwana xi n'wi tikela.

Lindenani a tirha kahle mikarhi hinkwayo eka metse. A kota ku hlayela a nga hetu. A kota na ku hlanganisa hi nhloko. A ehleketa leswaku metse wa olova.

Loko manana Manganyi a dyondzisa tlilasi hi ku susa, Lindenani a ehleketa leswaku swa olova.

Manana Manganyi u tsarile swiphiqo swin'wana
exitsalelweni. U lerisile vadyondzi hinkwavo etlilasini
ku swi tsala ehansi. Loko vadyondzi van'wana etlilasini
ya Lindeni va tsala swiphiqo ehansi, Lindeni a ri karhi a
dirowa swo tiva hi yena.

“Ndza wu tiva metse. Metse wa olova. A swi lavi ndzi
titoloveta!” a ehleketa.

Loko manana Manganyi a lulamisa swiphiqo na tlilasi, Lindeni a langutile ehandle hi fasitere. A ehleketa hi swilo hinkwaswo leswi a lavaka ku swi endla ehandle.

“Ndza wu tiva metse. Metse wa olova. A swi lavi ndzi titoloveta!” a ehleketa.

“Languta swihoxo swa wena u vona laha u nga hoxa kona!” Manana Manganyi a byela tlilasi. Loko vadyondzikulobye va Lindeni va ri karhi va languta swihoxo swa vona, yena u yile exihambukelweni.

“Ndza wu tiva metse. Metse wa olova. A ndzi endli swihoxo!” a ehleketa.

Manana Manganyi u va nyikile phepha ra migingiriko. “Endlani swiphiqo leswi tanihi ntirhokaya! Hi dyondza hi ku titoloveta ko tala!” Manana Manganyi a byela tlilasi. Lindenani u cherile phepha ra migingiriko endzeni ka bege.

“Ndza wu tiva metse. Metse wa olova. A ndzi lavi ntirhokaya!” a ehleketa.

Vusiku byebyo, loko vadyondzikulobye va Lindeni va ri karhi va tirha hi matimba eka ku tilulamisela metse, Lindeni a langutile thelevhixini.

“A wu na ntirhokaya?” ku vutisa tatana wa Lindeni.

“E-e,” a hemba.

“Ndza wu tiva metse. Metse wa olova. A swi lavi ndzi endla ntirhokaya wolowo!” a ehleketa.

Siku leri landzelaka exikolweni, manana Manganyi u hlengeletile ntirhokaya. “Lindeneni, wu kwihi ntirhokaya wa wena?” a vutisa.

“Ndzi wu rivele ekaya,” Lindeneni a hamba. “Kambe u nga vileli – ndza wu tiva metse!” ku vula Lindeneni.

“Lindeneni, hinkwenu mi fanele ku titoloveta metse!” Un’wana na un’wana a nga kota metse loko a tirha hi ku tikarhata,” ku vula manana Manganyi.

Kambe Lindeneni a nga yingiselangi. “Ndza wu tiva metse. Metse wa olova a swi lavi ndzi tirha hi ku tikarhata!” a ehleketa.

Endzhaku ka masikunyana, manana Manganyi u tivisile leswaku hi siku leri landzelaka ku ta va na xikambelwana etlilasini. Lindeneni a nga chuhangi.

“Ndza wu tiva metse. Metse wa olova. Ndzi nga pasa xikambelwana xin’wana na xin’wana!” a ehleketa.

Vusiku byebyo, loko vadyondzikulobye va Lindeni va ri karhi va dyondza ku susa, Lindeni a langutile thelevhixini.

“A wu tsali xikambelwana mundzuku?” ku vutisa tatana wa Lindeni. “U fanele u hlaya!”

“Ndzi hlayile,” a hemba.

“Naswona, ndza wu tiva metse. Metse wa olova. A swi lavi ndzi hlaya!” a vula.

Loko manana Manganyi a va nyika xikambelwana, vadyondzikulobye va Lindeni va hatlisile va tirhana na swiphiqo, kambe Lindeni u tsarile hi ku nonoka. U sungurile ku dzuka nyuku.

“Xikambelwana lexi xa tika! Xikambelwana lexi a hi xinene!” a ehleketa.

Loko manana Manganyi a tivisa a ku, “nkarhi wu herile!” Lindeni a tsarile kufikela eka hafu ya swiphiqo.

Loko manana Manganyi a tlherisela xikambelwana siku leri landzelaka, Lindeni a tsandzekile.

Loko xikolo xi huma, loko vadyondzikulobye va Lindeni va humile etlilasini hinkwavo, u kumile manana Manganyi. “Ndzi endlile xihoxo mudyondzisi,” a amukela. “A ndzi ehleketa leswaku ndza wu tiva metse. A ndzi ehleketa leswaku metse wu olovile. A ndzi titolovetangi naswona a ndzi hlayangi,” a ri karhi a rila.

Manana Manganyi u langutile Lindeni a bohanile xikandza. “Hi nga va vatokoti eka swin’wana loko hi titoloveta,” a vula. “A wu tirha kahle eka metse hikuva a wu tsala ntirhokaya naswona a wu hlaya.”

“Ndza tshembisa ku tirha hi matimba eka metse,” ku vula Lindeni.

Endzhaku ka siku rero, Lindeni u cincile maehleketelo ya yena, “ndza wu kota metse, naswona metse wa olova loko ndzi dyondza!”

Ku hlaya ka 1

Xana Lindeni a endla yini loko vadyondzikulobye va tsala swiphiqo swa metse?

Lindenani a ri karhi a dirowa swo tiva hi yena.

Xana Lindeni a endla yini loko vadyondzikulobye va hlaya ku susa eka metse?

Lindenani a langutile thelevhixini.

Hikokwalahokayini Lindeni a tsandzekile eka xikambelwana xa metse?

- Hikuva a nga hlayangi.
- Hikuva a ehleketa leswaku metse wa olova.
- Hikuva a nga titolovetangi swiphiqo swa yena etlilasini kumbe ku endla ntirhokaya.
- Hikuva a ehleketa leswaku wa wu tiva metse naswona a swi nga lavi a hlaya.
- Hikuva a nga vangi na nkarhi wo ringanela ku hetisa xikambelwana xa yena.
- A nga titolovetangi swiphiqo swa yena, kutani a nga swi kotangi ku tsala metse wa yena hi ku hatlisa leswaku a ta kota ku pasa.

Ku hlaya ka 2

Xana Lindeni u endlile swihoxo swa njhani?

- A nga titolovetangi metse wa yena kumbe ku hlayela xikambelwana xa yena. Xexo a ku ri xihoxo!
- U tsandzekile eka xikambelwana xa yena. Xexo a ku ri xihoxo lexikulu!

Xana Lindeni u dyondzile yini?

U dyondzile leswaku wa wu tiva metse naswona metse wu twala wu olovile loko a titoloveta na ku hlaya!

Hikokwalahokayini Lindeni a ehlekete leswaku a nga fanelangi ku titoloveta metse wa yena?

- Hikuva a ehleketa leswaku wa wu tiva metse.
- Hikuva a ehleketa leswaku metse wa olova.
- Hikuva a ehleketa leswaku a nge endli swihoxo.
- Hikuva a ehleketa leswaku loko u ri kahle eka swin'wana, a wu fanelangi ku titoloveta.
- Hikuva a nga swi lemukangi leswaku swi lava ku tirha hi matimba na ku titoloveta leswaku u ta swi kota.
- U endlile xihoxo xo ehleketa leswaku ku kota swilo swi vula leswaku a wu fanelangi ku tirha hi matimba.

XITORI XA 5

XIKWEMBU XA NCINO LAUD

Nkongomelo: Ha cina

**Vuxokoxoko
bya Vundzhaku**

- Lexi i xitori lexi nga humelela.
- Xi humelerile eGhana.
- Xi humelerile eka nkarhi lowu nga hundza wa sweswi.
- Xitori lexi xi ta pfuna vadyondzi va wena ku twisisa hilaha ku landzelela ku navela ka wena swi nga tisaka ku humelela hakona na hi ndlela leyi vanhu lava nga na vuswikoti va nga pfunaka van'wana ku fikelela milorho ya vona.

Qhinga ra Ntwisiso: Endla mikambisiso

- I yini: Ku teka xiboho xa loko u tsakela xitori kumbe swiboho leswi tekiwaka hi swimunhuhatwa.
- Hikokwalahokayini hi swi tirhisa: Ku tumbuluxa mavonelo ya wena n'wini na ku twisisa xitori hi vuenti kumbe hi ku hetiseka.
- Xi pfuna njhani: Swi ku pfuna ku ehleketa hi mahungu ma xitori na leswi u pfumelelanaka na swona.

Tipoyinti leti u nga ti avelanaka na vadyondzi

- Ku cina a hi ku titsakisa ntsena – swi tlhela swi va xivumbeko xa vutshila. Vanhu va tirhisa ncino ku phofula matitwelo, ku byela switori na ku hungasa van'wana. Yi nga ha tlhela yi tlangiwa exitejini kumbe eka vhidiyo.
- Vanhu van'wana va tshemba leswaku migingiriko yo karhi i ya nkoka ku tlula yin'wana. Xikombiso, mikarhi yin'wana vanhu va ehleketa leswaku metse kumbe sayense i swa nkoka ku tlula ku cina kumbe tinxaka tin'wana ta vutshila.
- Swiyenge swa swihangalasamahungu swi tirhisiwa ku avelana swifaniso na tivhidiyo na vanhu vo tala. Tipulatifomo ta swiyenge swa swihangalasamahungu swo fana na Instagireme swi pfumelela vanhu ku avelana tivhidiyo na swifaniso na van'wana emisaveni hinkwayo.
- “Ku hangalaka eka inthanete” swi vula leswaku vanhu vo tala va hlalela no avelana vhidiyo, xifaniso kumbe atikili hi ku hatlisa swinene.

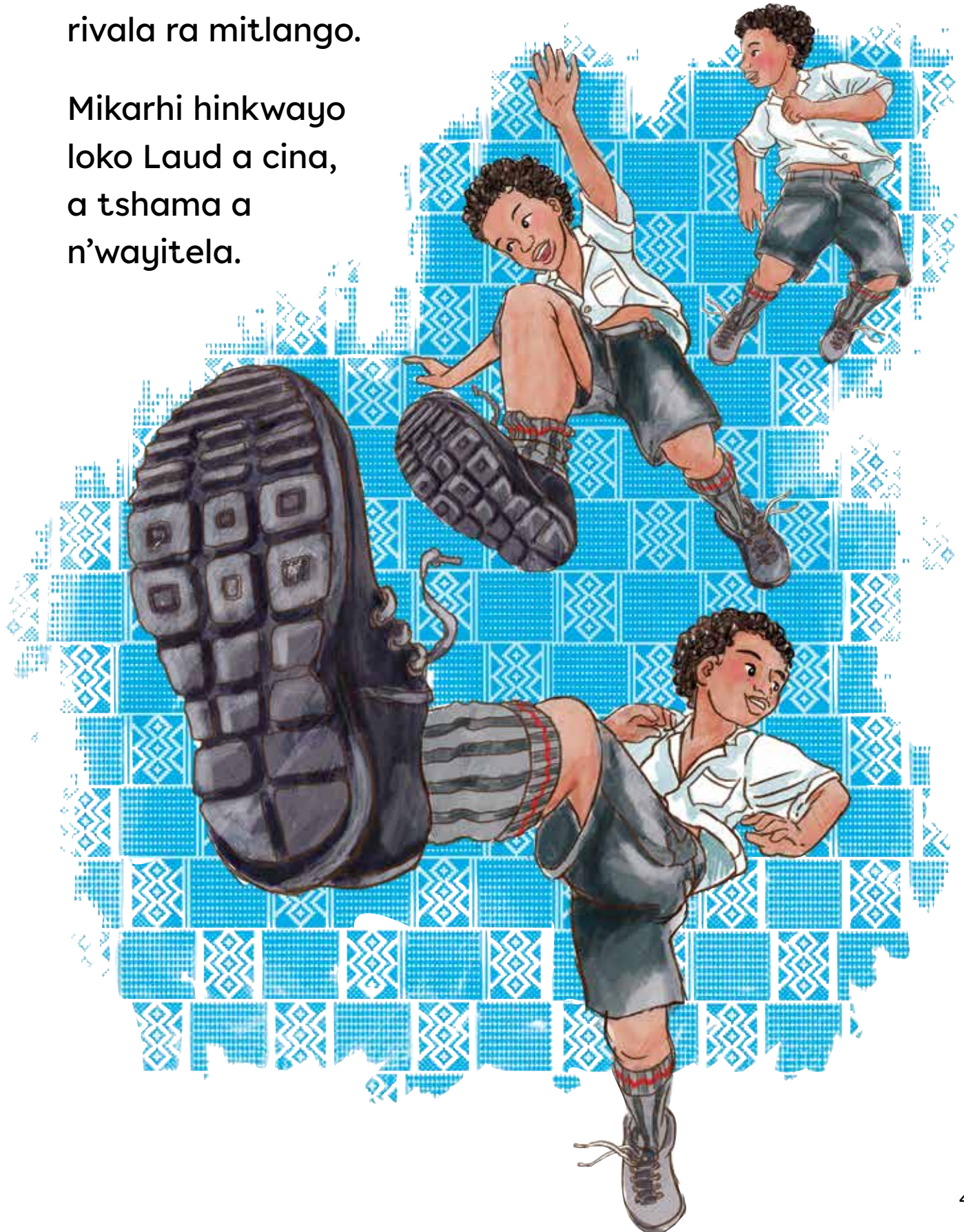

Ku tirhisa qhinga leri:

Pheji na ndzimana	Ku hlaya ka	Vula
50,4	Laud a kuma ntshikilelo wo tshika ku cina, kambe a swi tiva leswaku a nge hanyi vutomi bya ntsako handle ko cina. U tekile xiboho xo swi endla ntirho wa vutomi bya yena ku cinca vonelo ra vanhu loko swi ta eka ku cina.	Ndzi pfumeleleni ndzi yima ndzi kambisisa vumunhu bya Laud: Ndzi ehleketa leswaku Laud u tiyimiserile naswona wa titshemba, hikuva a nga tshiki leswi a swi rhandzaka hambiloko van'wana va n'wi heta matimba.
53, 1	Hambiswiritano, u lemukile leswaku a nga lavi ku cina ntsena - a lava na ku pfuna vacini lavantshwa ku fikelela milorho ya vona.	Ndzi pfumeleleni ndzi yima ndzi kambisisa vumunhu bya Laud: Ndzi ehleketa leswaku Laud wa hanana naswona wa ehleketelela van'wana, hikuva u tirhisa ku humelela ka yena ku seketela vacini van'wana lavantsongo.

Ku cina a ku tshamela ku endla Laud Konadu a titwa a tsakile. A cina loko a ri karhi a ya exikolweni. Mikondzo ya yena a yi cina ehansi ka desiki siku hinkwaro ra xikolo. A cina na loko a tsutsuma hi rivala ra mitlango.

Mikarhi hinkwayo loko Laud a cina, a tshama a n'wayitela.

Kambe loko Laud a ha ri ntsongo, vanhu a va nga n'wi hlohloteli ku cina.

“Laud – vanhu va ta ehleketa leswaku u xiphukuphuku loko u tshamela ku cina nkarhi hinkwawo,” ku vula vandyangu wa yena.

“Laud – ku cina a ku xiximiwi! U fanele ku hlawula swin'wana swo swi endla!” ku vula mudyondzisi wa yena.

“Laud – bolo ya milenge i ya nkoka ku tlula ku cina!” ku vula vanghana va yena. Laud a kuma ntshikilelo wo tshika ku cina, kambe a swi tiva leswaku a nge hanyi vutomi bya ntsako handle ko cina. U tekile xiboho xo swi endla ntirho wa vutomi bya yena ku cinca vonelo ra vanhu loko swi ta eka ku cina.

Laud u tekile xiboho xo endla ntoloveto wo cina. U hetile tiawara to tala eka xiyenge xa mabulo a languta micino hinkwayo leyi nga kona etikweni ra Afrika a ri karhi a hlanganisa ncino wa yena n’wini. Hiloko a kombela munghana wa yena ku rhekhoda ntolovelo wa ncino wa yena a tirhisa riqingho ra yena. Emakumu, u rhumerile vhidiyo ya yena eka Instagireme.

Vhidiyo ya Laud yi hangalakile swinene. Magidi ya vanhu vo huma emisaveni hinkwayo va langutile ncino wa Laud.

“Swa hlamarisa!” ku vula munhu un’wana.

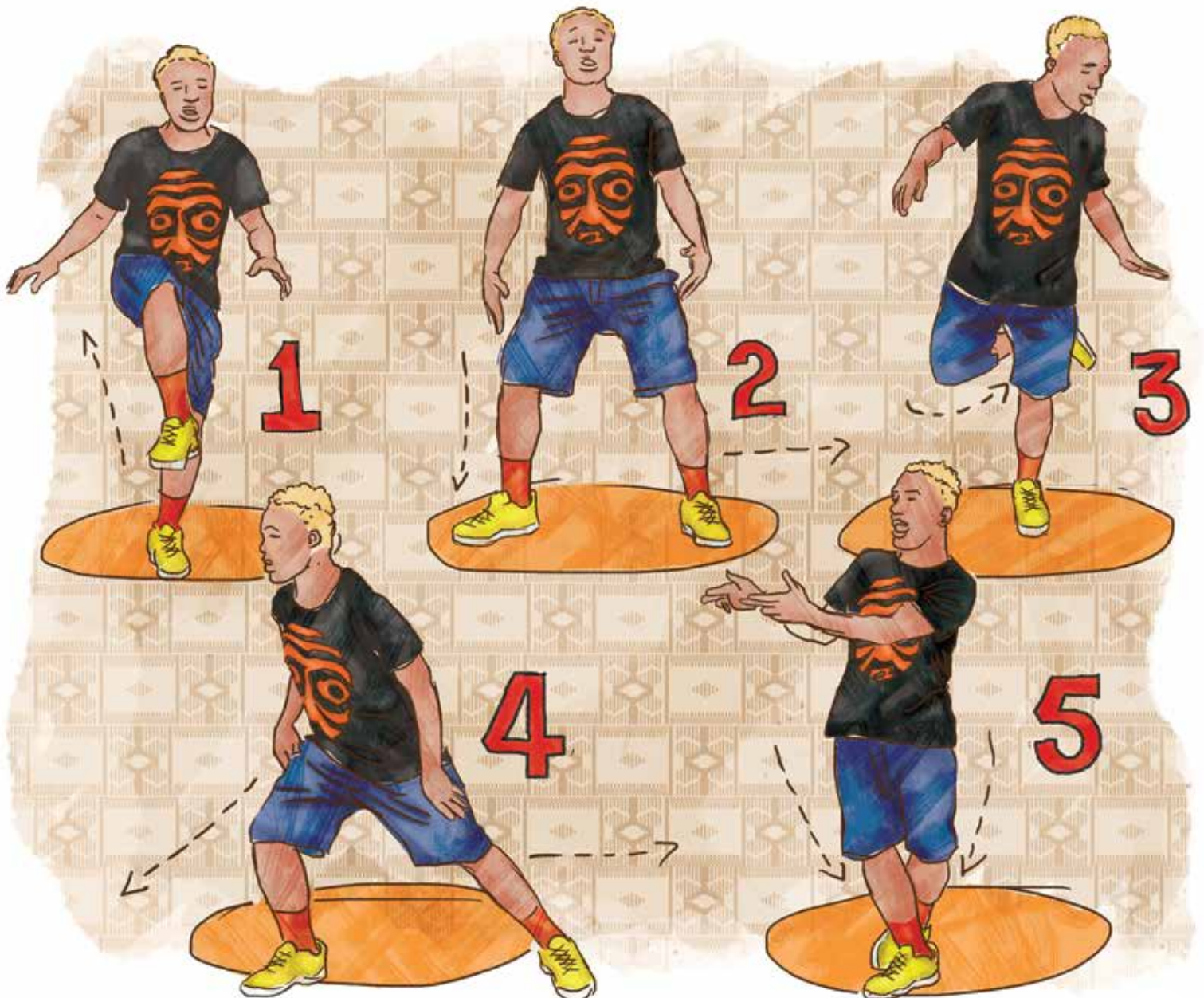
“U nyeleti!” ku tsarile munhu un’wana.

“Vhidiyo leyi yi ndzi endlerile siku!” ku vula munhu wa vunharhu.

Kusukela siku rero, Laud a tiveka tanihi “Xikwembu xa ncino Llyod.”

Xikwembu xa ncino Llyod a rhandza ndlela leyi vanhu a va rhandza vhidiyo ya yena yo cina eka xiyenge xa mabulo. Hambiswiritano, u lemukile leswaku a nga lavi ku cina ntsena – a lava na ku pfuna vacini lavantshwa ku fikelela mitorho ya vona. Xikwembu xa ncino Llyod u sungurile ku rhumela tidyondzo to dyondzisa vahlaleri va yena leswi va nga endlisaka swona ntoloveto wa ncino wa yena.

Hiloko Xikwembu xa ncino Llyod a tshama ehansi na vanghana va yena va le kusuhi swinene.

“Loko ndzi sungula ku cina, a ndzi ehleketa ntsena hi ku cina eka switeji leswikulu. Kambe sweswi, leswi ndzi swi ehleketaka i ku hlohlotella vantshwa va le Ghana,” a vula.

Havambirhi va pfurile xikolo xo cina, Dance with a Purpose Academy Va xi vitanile DWP hi ku komisa.

Xikwembu xa ncino Llyod na vanghana va yena a va lava ku tiyisisa leswaku DWP yi pfuleriwile vantshwa, lava nga na nyiko yo cina.

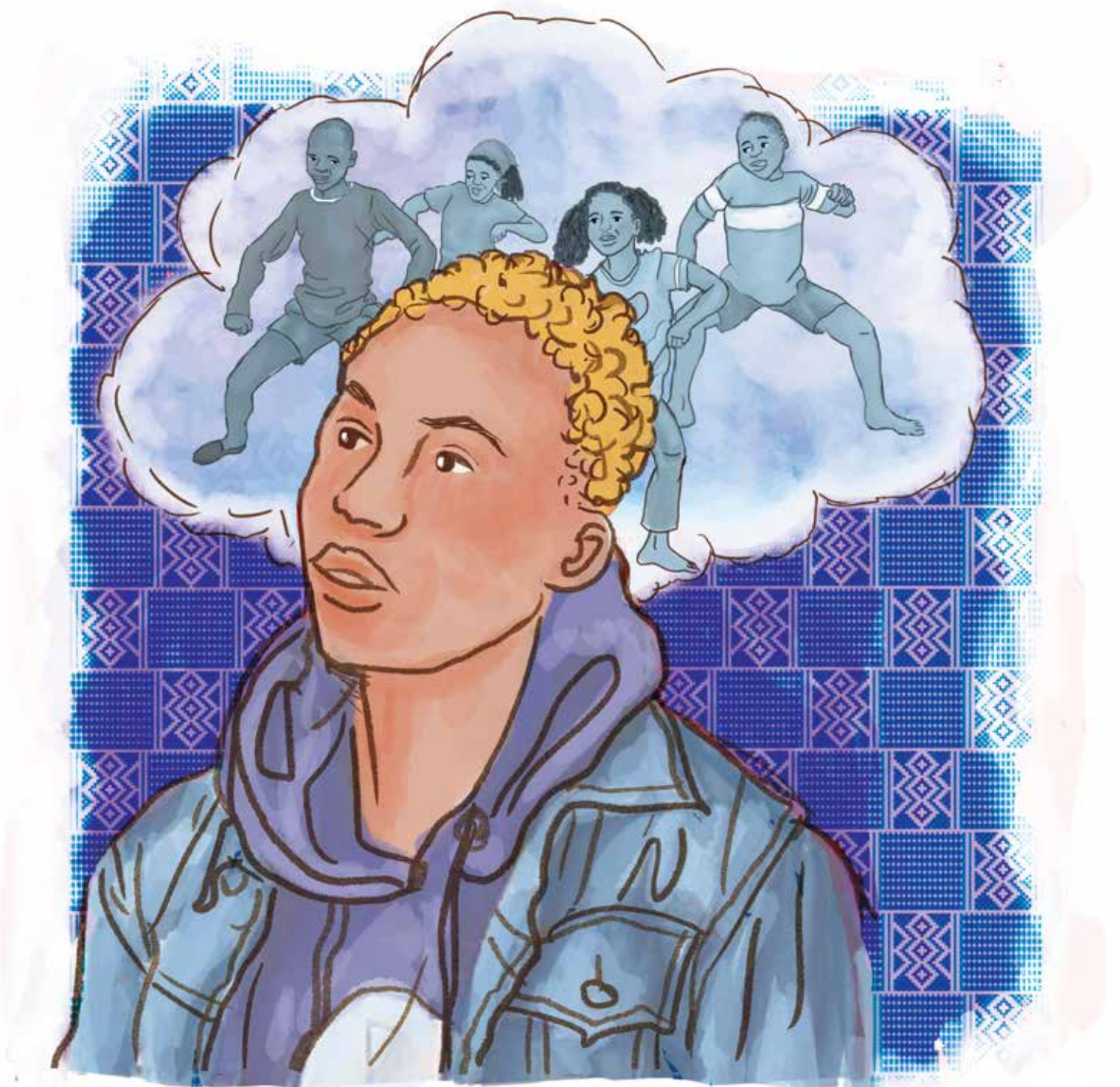
Kutani, va tekile xibocho xo hakelela mucini un'wana na un'wana loyi a nga na talenta yo ringanela ku amukeriwa exikolweni.

Siku rin'wana, Xikwembu xa ncino Llyod a ri karhi a langutile eka Instagireme endzhaku ko rhumela tidyondzo to cina. U lemukile vhidiyo leyi nga rhumeriwa hi mufana un'wana loyi a va ku i Hubert. Hubert u landzelerile micino hinkwayo eka tidyondzo hi vutumbuluxi na vuswikoti lebyikulu. Llyod u tekile xiboho xa leswaku Hubert hi yena munhu loyi a nga faneriwa hi ku va eka DWP. Loko Xikwembu xa ncino Llyod a hlangana na Hubert, va tshamile ehansi va vulavula. Llyod u kumile leswaku Hubert o va na 10 wa malembe ntsena. U siyiwile hi vatswari va yena havambirhi loko a ha ri n'wana lontsongo. Xikwembu xa ncino Llyod u endlile pulani ya leswaku Hubert a ya eAccra ku ya nghena eDWP. U lulamiserile Hubert xikolo, swakudya na vutshamo.

“Lowu i norho wa mina,” Xikwembu xa ncino Llyod a byela munghana wa yena, “ku pfuna ku aka rixaka ra vacini lava nga na vuswikoti – swi nga ri na mhaka leswaku va na mali leyitsongo ku fika kwini.”

Xikwembu xa ncino Llyod u sungurile ku dyondzisa vantshwa va le Ghana ku cina mahala, ku hangalasa ntsako na ku cinca mavonelo ya vanhu hi ncino. Loko a ri karhi a fambafamba eGhana, a ri karhi a langutalanguta vacini lava nga na vuswikoti ku fana na Hubert lava nga ta tihlanganisa na xikolo xa yena.

Ku hlaya ka 1

Xana Laud va n'wi thyle vito ra ku yini endzhaku ka loko a rhumerile vhidiyo eka xiyenge xa mabulo?

Va n'wi thyle vito ra “Xikwembu xa ncino Laud”.

A ku ri mani Hubert?

- Hubert a ku ri xichudeni eDWP.
- Hubert a ku ri mucini loyi Laud a nga n'wi vona ro sungula eka Instagireme.

Hikokwalahokayini Laud a tekile xiboho xo pfula DWP?

- Hikuva a lava ku pfuna vacini lavantshwa va le Ghana ku va vaXana hi rinini.
- Hikuva a lava ku cinca mavonelo ya ku cina eka van'wana – ku nga ri yena ntsena.
- Hikuva a lava ku dyondzisa vantshwa van'wana va le Ghana ku cina.
- Hikuva swi n'wi pfunile ku fikelela xikongomelo xo cinca mavonelo ya vanhu hi ncino.

Ku hlaya ka 2

Xana a ku ri mani vito ra xikolo xo cina lexi Laud a nga xi pfula?

A xi vitaniwa Xikolo xa ku cina hi xikongomelo (DWP hi ku komisa).

Hi vonelo ra wena loko swi ta eka ku cina? (U ehleketa yini hi ku va mucini?)

Vonelo ra mina hi ku cina i...

Hikokwalahokayini Laud a lava ku cinca mavonelo ya vanhu loko swi ta eka ku cina?

- Hikuva a lava vantshwa va kota ku lorha ku va vacini.
- Hikuva vanhu va n'wi tikiserile loko a ha rintsongo – a lava leswaku vanhu lavan'wana swi va olovela.
- Hikuva a rhandza ku cina, naswona a lava leswaku vanhu va vona nkoka wa ncino.
- Hikuva a lava vantshwa va kota ku fikelela milorho ya vona yo va vacini.

XITORI XA 6

MUSA MOTHATHA: MUCINI LOYI A NGA PFUMELIKI KU KOKERIWA EHANSI

Nkongomelo: Ha cina

Vuxokoxoko bya Vundzhaku

- Xitori lexi i xitori xa ntiyiso kambe swi nga humelelangi.
- Xi humelerile eAfrika-Dzonga.
- Xi humelerile eka nkarhi lowu nga hundza wa sweswi.
- Xitori lexi xi ta pfuna vadyondzi va wena ku twisisa hilaha ku tiyisela, vutumbuluxi, na ku tiyimisela swi nga pfunaka vanhu ku hlula mintlhontho na ku fikelela milorho ya vona.

Qhinga ra Ntwisiso: Endla mikambisiso

- I yini: Ku teka xiboho xa loko u tsakela xitori kumbe swiboho leswi tekiwaka hi swimunhuhatwa.
- Hikokwalahokayini hi swi tirhisa: Ku tumbuluxa mavonelo ya wena n'wini na ku twisisa xitori hi vuenti kumbe ku hetiseka.
- Xi pfuna njhani: Swi ku pfuna ku ehleketa hi mahungu ma xitori na leswi u pfumelelanaka na swona.

Tipoyinti leti u nga ti avelanaka na vadyondzi

- Vanhu va na milorho lexi cincaka hi ku famba ka nkarhi. Vanhu va nga ha va na milorho yo hambanahambana loko va ha ri vantsongo, naswona mikarhi yin'wana milorho yoleyo ya cinca hikokwalaho ka mintokoto ya vutomi.
- Mikarhi yin'wana vanhu va vabya swinene kumbe va vaviseka, naswona madokodela ma va pfuna hi ku kamberiwa na vutshunguri. Mavabyi man'wana ma nga khumba ndlela lexi miri wu tirhaka hayona.
- Vanhu lava nga na vutsoniwa va nga tirhisa switirhisiwa na ku titoloveta ku famba na ku nghenelela eka migingiriko. Vanhu van'wana va tirhisa switirhisiwa swo fana na timhandzi kumbe wilichere. Vanhu van'wana va swi kota ku tolovela na ku tekaxiave hi ku hetiseka eka migingiriko. Naswona van'wana va cinca ndlela lexi va endlaka migingiriko hayona leswaku va kota ku ya emahlweni va tekaxiave hi ku hetiseka.
- Vanhu lava nga na vuswikoti byo hambanahambana bya miri va nga endla swilo swo hlamarisa, va fikelela xikongomelo xa vona na ku hlohlotela van'wana hi titalenta ta vona.

Ku tirhisa qhinga leri:

Pheji na ndzimana	Ku hlaya ka	Vula
65,2	Musa u tekile xiboho xo tika xa leswaku a tsemiwa nenge ku sivela mfukuzana ku hangalaka na miri wa yena.	Ndzi pfumeleleni ndzi yima ndzi kambisisa vumunhu bya Musa: Ndzi ehleketa leswaku Musa u na xivindzi naswona u tiyimiserile, hikuva u endla xiboho xo tika ku ponisa vutomi bya yena, hambileswi xi cinceke vumundzuku bya yena.
69,1	U lemukile leswaku ku va mucini loyi a nga na nenge wun'we swi vula ku alelana na ku kokeriwa ehansi, hi matimba na ndzinganiso. Eka ku titoloveta ka yena hinkwako, a tirhana na ku aka vuxaka bya kahle na ku kokeriwa ehansi.	Ndzi pfumeleleni ndzi yima ndzi kambisisa vumunhu bya Musa: Ndzi ehleketa leswaku Musa u tiyimiserile swinene naswona u tirha hi matimba, hikuva a nga tshiki. U pfumelelana na swiyimo naswona u tshama a ri karhi a antswisa ku cina ka yena hambileswi a nga na mintlhontlho.

Lexi i xitori xa Musa Motha, mucini wa vuswikoti wa le Afrika-Dzonga.

Loko Musa a ha ri ntsongo, a nga anakanyi leswaku u ta va mucini. Norho wa yena a wu ri ku va mutlangi wa ndhuma wa bolo ya milenge. A rhandza ku tsutsuma hi rivala ra mitlango, a tlangatlanga na ku tsutsuma na bolo.

Kambe siku rin'wana, loko Musa a ha ri na 9 wa malembe, un'wana u n'wi rahile tsolo eka ntlango wa bolo. Vusiku byin'wana na byin'wana, mavhiki endzhaku ko vaviseka, tsolo ra yena a ri pfimba. Vatswari va yena va lemukile leswaku leswi a ku nga ri ku vaviseka ka tsolo ntsena, va tekile xiboho xa ku n'wi yisa exhibedhlele.

Ku ringana tin'hweti ta tsevu, a ku va nga na loyi a nga swi tiva leswaku ku nga va ku hoxekile yini hi tsolo ra Musa. U fambile swibedhlele hi ku hambanahambana ka swona. U hlanganile na madokodela yo hambanahambana. Va endlile swikambelo endzhaku ka swikambelo, kambe a va swi kotangi ku kuma leswaku a ku ri yini xivangelo xa ku pfimba ka tsolo ra Musa.

Ekuheteleleni, un'wana wa madokodela layo tala ya Musa u tekile xiboho xo endla vuhandzuri lebyitsongo lebyi vuriwaka bayopisi. Loko mbuyelo wu vuya, wu kombile leswaku Musa u na Osteosarcoma – muxaka wa mfukuzana lowu vavisaka marhambu. Musa u tekile xiboho xo tika xa leswaku a tsemiwa nenge ku sivela mfukuzana ku hangalaka na miri wa yena.

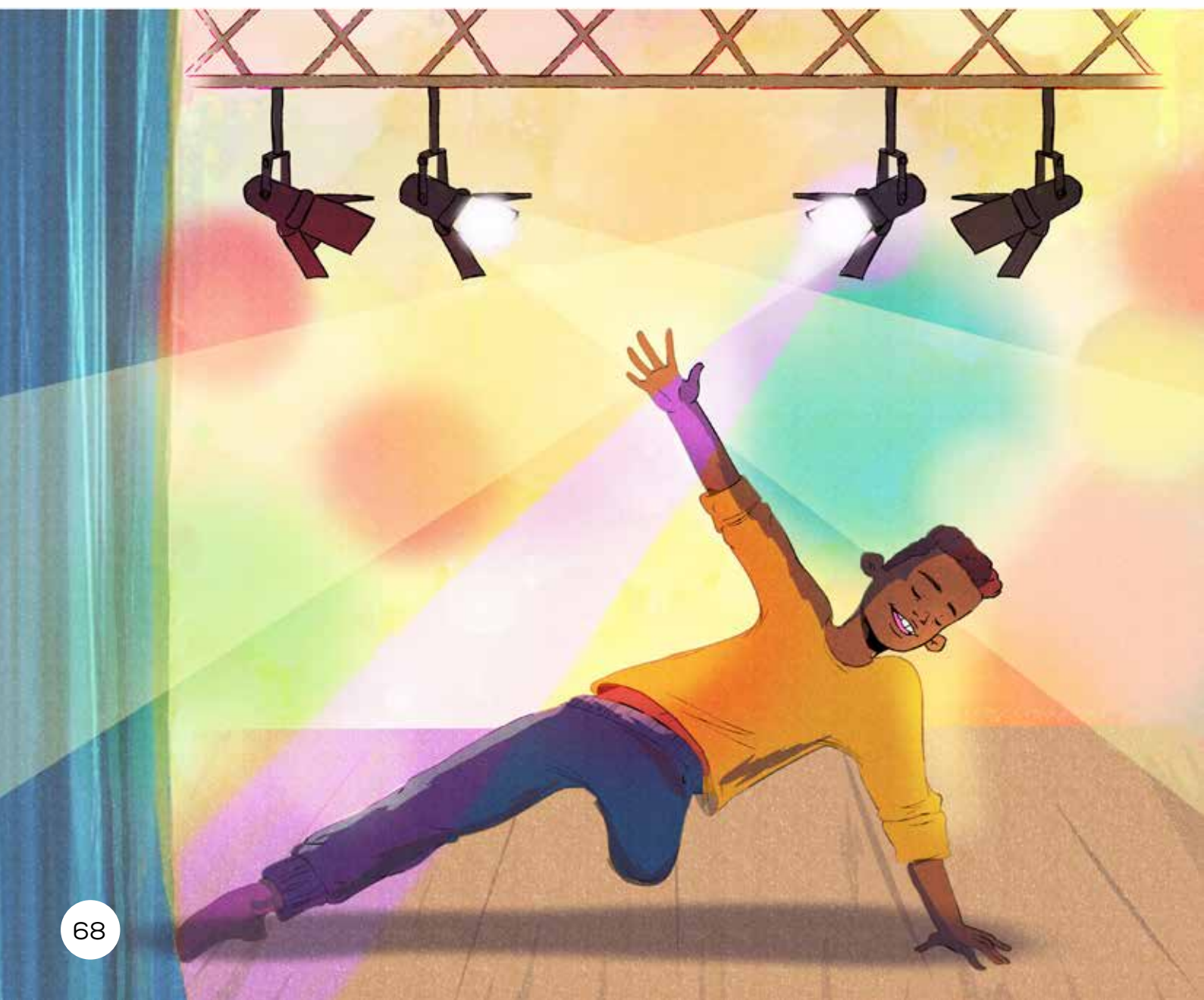
Ku tsemiwa ka Musa nenge a swi vula leswaku a nga ha ri na mfukuzana. Hambiswiritano, a swi vula leswaku mitorho ya yena yo va xitlangi xa ndhuma xa bolo a yi herile. A nga ha ta swi kota ku tsutsuma hi rivala ra mitlango, kumbe ku tlangatlanga na ku raha bolo. Kambe, Musa u tekile xiboho xa ku landzelela swilo hinkwaswo leswi miri wa yena wo hambana na wa van'wana wu nga ta kota ku endla swona.

Nhlangano lowu vuriwaka “Fikelela Norho,” lowu pfunaka vana lava nga na vuvabyi lebyi xungetaka vutomi, wu xaverile Musa xichayachayana xo tlanga vunanga. Musa u xi rhandzile xichayachayana lexi. Hikokwaloho ka rirhandzu ra yena ra swa vunanga, Musa u lemukile leswaku ku na tindlela tin’wana leti a nga fambafambisaka miri wa yena hakona. U sungurile ku titoloveta ku cina.

Hi 2017, Musa u ngenelerile mphikizano wa Vuyani Dance Company. U amukeriwile hikokwalaho ka vuswikoti bya yena byo cina, naswona hikuva u ta tisa xitayili xo va xoxe exitejini.

Eka ku titoloveta ka Musa eka Vuyani Dance Company, a ku ri yena ntsena mucini wo hambana na van'wana. Hambiswiritano, Musa u amukerile ntlhontlho wun'wana na wun'wana. U lemukile leswaku ku va mucini loyi a nga na nenge wun'we swi vula ku alelana na ku kokeriwa ehansi, hi matimba na ndzinganiso. Eka ku titoloveta ka yena hinkwako, a tirhana na ku aka vuxaka bya kahle na ku kokeriwa ehansi.

Endzhaku ko titoloveta, Musa u vile mucini wo rhangela eka Vuyani Dance Company. Hambiswiritano, Musa a fanerile ku tirha hi matimba siku rin'wana na rin'wana. A swi olovi eka lava dyondzisaka van'wana ku cina ku endlela Musa micino leyi nga n'wi fanela. Musa u fanerile a vona leswaku wa swi kota ku tekelela macinelo ya vanhu lava nga na vuswikoti ku n'wi pfuna.

Loko Musa a cina eka switeji leswikulu, vahlaleri vo tala a va nga si vona mucini wa ndhuma a famba hi timhandzi. Vanhu va fambile va hlamarile no hlohloteleka hi ku saseka na tintswalo ta ku cina ka yena.

Musa u hlohlotela vahlaleri va yena ku ehleketa hi vanhu lava nga na vuswikoti byo hambana. Vuswikoti bya yena exitejini byi pfuna ku ndlandlamuxa miehleketo ya vanhu na ku herisa ku vonela etlhelo leswi nga kotekaka! U komba vanhu leswaku miri yo hambana na ya van'wana yi na matimba naswona yi sasekile.

Hi ku cina ka yena, Musa Motha u lava ku kombisa leswaku a ku na nchumu lexi nga kotekiki. Mikarhi yin'wana, Musa u tirha hi matimba ku fikela laha miri wa yena hinkwawo wu pandzaka. Kambe, wa ha kuma matimba ya ku yima a ya emahlweni na ku cina.

Ku hlaya ka 1

Xana Musa Motha a ri na malembe mangani loko a khomiwa hi mfukuzana?

A ri na kombo wa malembe.

Xana Musa u tekile xiboho xa ku endla yini ematshan'wini yo tlanga bolo ya milenge?

U tekile xiboho xo va mucini.

Hikokwalahokayini Musa Motho a vile mucini?

- Hikuva a swi nga ha ta koteka ku va mutlangi wa bolo ya milenge.
- Hikuva u rhandzile vunanga.
- Hikuva vunanga byi n'wi pfunile ku lemuka leswaku ku na tindlela tin'wana leti a nga fambisaka miri wa yena hakona.
- Hikuva a lava ku langutana na swilo hinkwaswo leswi miri wa yena wu nga kotaka ku swi endla.
- Hikuva u titolovetile ku fikela va n'wi amukela eka Vuyani Dance Company.

Ku hlaya ka 2

Xana u twa u hlohloteriwa hi Musa Motha? Hlamusela.

Ndzi twa ndzi hlohloteriwa hi Musa hikuva...

Xana Musa u hambanile njhani na vacini van'wana?

U hambanile na vacini van'wana hikuva u na nenge wun'we ntsena.

Xana hi nga vula leswaku hikokwalahokayini Musa Motha a ri munhu wo tiyimisela?

- Hikuva u kumile swin'wana leswi miri wa yena wu nga swi endlaka endzhaku ka loko nenge wa yena wu tseminwile.
- Hikuva a nga ti twangi kahle loko a nga ha ta swi kota ku tlanga bolo ya milenge, kambe u kumile swin'wana leswi a nga swi endlaka.
- Hikuva u kongomanile na leswi miri wa yena wu kotaka ku endla swona.
- Hikuva u tirhile hi matimba ku va mucini.
- Hikuva ku cina swa tika eka munhu loyi a nga na nenge wun'we, Musa u fanerile ku tirha hi matimba. Kambe u ringeta hinkwaswo!
- Hikuva Musa i mucini wo rhangela. U fanerile ku tirha hi matimba ku va mucini wo antswa.
- Hikuva mikarhi yin'wana vanhu va na ku ehleketa swilo swo ka swi nga ri kahle hi vanhu lava nga na vuswikoti byo hambana, kambe Musa a nga ri pfumelelangi ripfumelo rolero ku n'wi sivela ku va mucini lonkulu.
- Hikuva Musa wa tirha leswaku a ta tolovela macinelo yo karhi ku ya hileswi a nga xiswona.

Musa Motha: <https://youtu.be/0E4COuKljAM>

XITORI XA 7 TIMHONGOLWANA TI PFUNA

Nkongomelo: Hi kuma mpfuno

**Vuxokoxoko
bya Vundzhaku**

- Xitori lexi i xitori xa ntiyiso kambe swi nga humelelangi.
- Xi humelerile eka nkarhi lowu nga hundza wa sweswi.
- Xi humelerile eKhalifoniya, etikweni ra Amerika.
- Xitori lexi xi ta pfuna vadyondzi va wena ku twisisa leswaku mikarhi yin'wana mpfuno wu nga huma etindhawini leti nga languteriwangiki, na leswaku i swa nkoka leswaku u nga tshuki u tshika ntshembo.

**Qhinga ra Ntwisiso:
Anakanya**

- I yini: Ku tumbuluxa xifaniso xa le miehleketsweni xa leswi humelelaka eka xitori.
- Hikokwalahokayini hi swi tirhisa: Ku endla leswaku xitori xi twakala xi ri xa xiviri naswona xi tsakisa.
- Xi pfuna njhani: Swi ku pfuna ku twisisa leswaku swimunhuhatwa na tindhawu swi languteka njhani naswona swi endla leswaku xitori xi va lexi twisisekaka kahle.

**Tipoyinti leti u nga ti
avelanaka na vadyondzi**

- Timhongolwana i swihadyana leswi mamisaka, leswi vulaka leswaku ti wela eka ntlawa wun'we na vanhu na timbyana. A hi tihlampfi. Xikombiso, timhongolwana ti hefemula moya kufana na hina – a ti koti ku hefemula endzeni ka mati kufana na tihlampfi. Timhongolwana ti fanele ti ta ehenhla ka mati leswaku ti ta hefemula.
- Timhongolwana i swin'wana swa swivumbiwa swa le lwandle leswi nga na xinghana na ku tlhariha swinene. Ku na switori swo tala swa timhongolwana leti sirhelelaka vanhu eka tinyankwave. Leswi ti swi endla hi ku hlambela hi swirhendzevutana ti rhendzela munhu.
- Ku ba xibantsheke i ntlango naswona i ndlela yo tiphina hi lwandle. Ku ba xibantsheke i ntlango lowu munhu a yimaka kumbe a etlela ehenhla ka bodo yo hlawuleka ivi a khandziya magandlati ya lwandle. Vabi va swibantsheke va tirhisa ku ringanisela na vutshila bya vona ku tshama ehenhla ka bodo loko magandlati ya ri karhi ya kongoma eribuweni.
- Hi mpimoxikarhi, kwalomu ka 15 - 30 wa vabi va swibantsheke va hlaseriwa hi tinyankwave hi lembe. Mihlaselo yo tala yi humelela eAmerika, ku landzela Ositireliya kutani ku landzela Afrika-Dzonga.

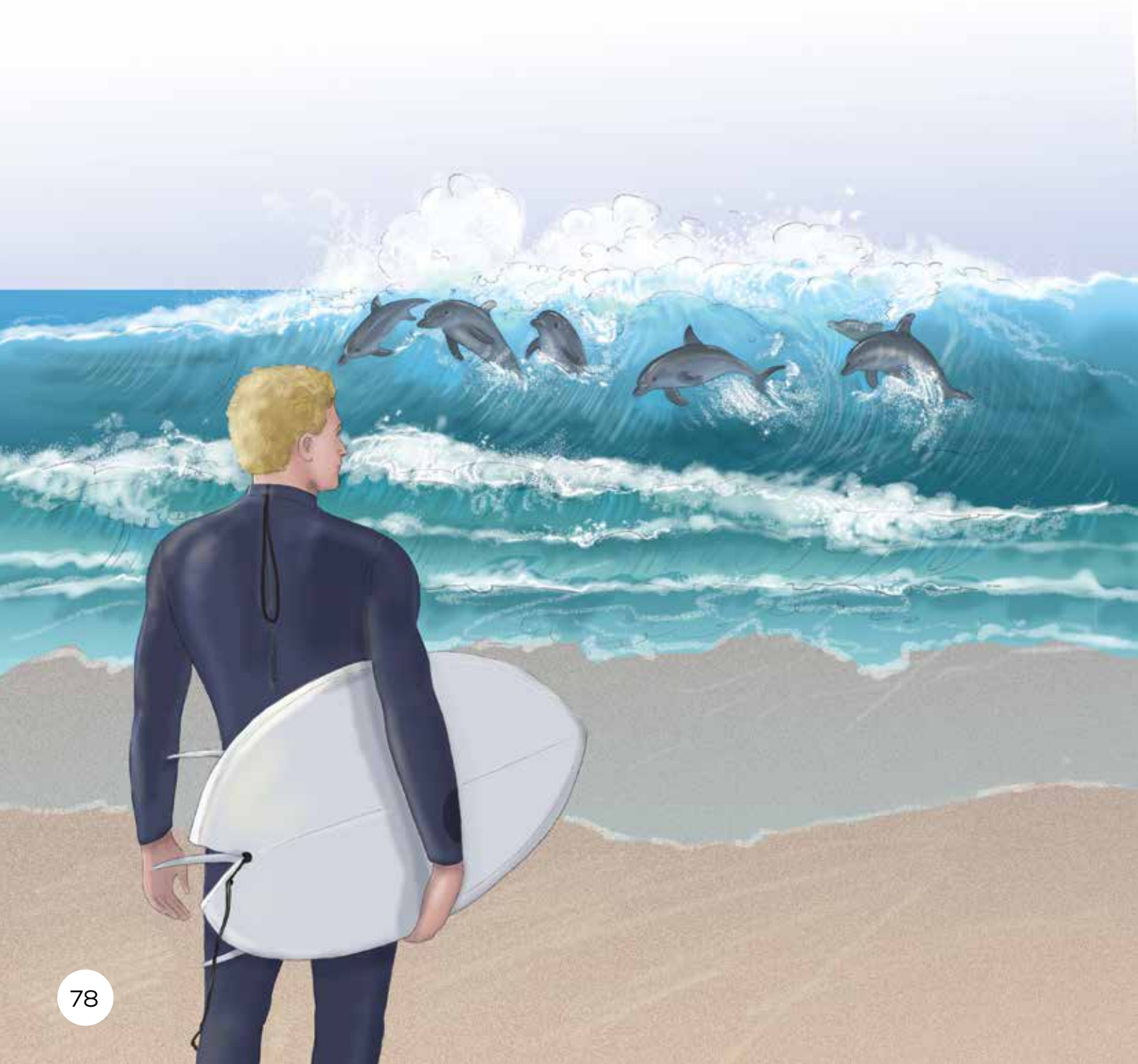
Ku tirhisa qhinga leri:

Pheji na ndzimana	Ku hlaya ka	Vula
81,1	Hi xitshuketana, xin'wana xi be bodo ya Todd hi hala hansi ka yona! Todd na bodo ya yena va hahile ntlhanu wa timitara ku ya emoyeni. Loko a wela ematini, Todd u sungurile ku chuha. "Ku fanele ku ri na nyankwave la kusuhi!" a ehleketa. Mbilu ya yena a yi ba hi rivilo ro chavisa.	Leswi swi fanele swi chavisa swinene eka Todd. Ndzi anakanya leswaku Todd u languteka a ri karhi a chava loko a lahleriwa emoyeni.
84,1	Loko nyankwave yi khomile nenge wa Todd hi meno ya wona yo tontsweka onge i xikaringana, Todd u tirhisile nenge wa yena lowun'wana ku raha nyankwave hi matimba ya yena hinkwawo. Kambe nyankwave yi khomelerile hi matimba.	Ndzi anakanya Todd a ri karhi a fambafamba na ku raharaha, a ringeta ku raha nyankwave. U fanele a titwa a chava leswaku nyankwave yi ta teka nenge hinkwawo!

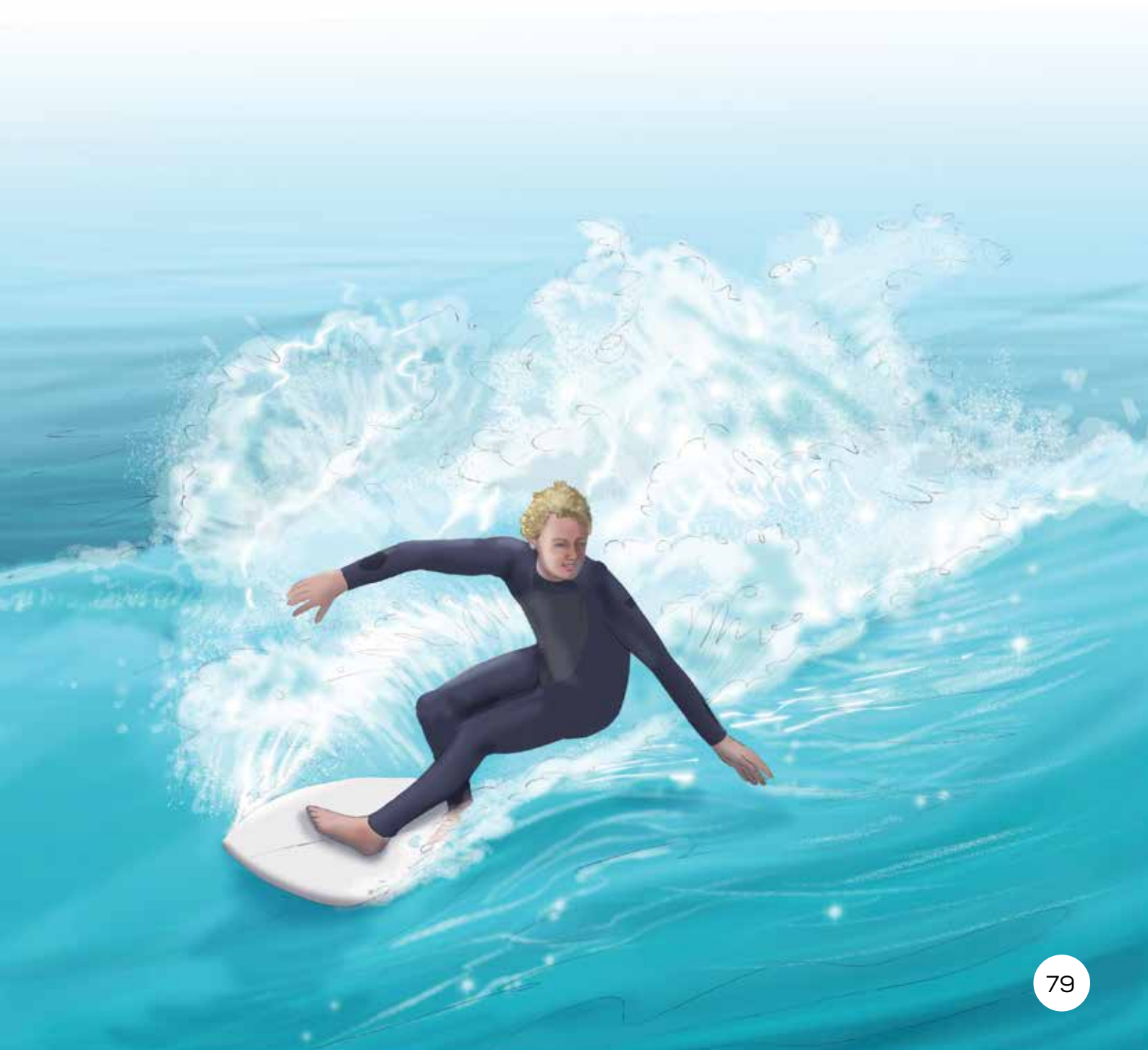
Lexi i xitori xa ntiyiso lexi vulavulaka hi ntirho wa Todd Endris wo gada bodo yo famba ehenhla ka lwandle. Xitori lexi xi humelerile eMonterey Bay, eKhalifoniya, eNhlangoana wa Matiko wa Amerika.

Hi mixo wa nkungwa hi Mhawuri, Todd u fambile a ya eribuweni ra lwandle. U zipile suti ya yena yo tsakama a teka bodo ya yena yo gada u famba ehenhla ka lwandle, tanihileswi a swi endlisa xiswona mixo wun'wana na wun'wana. Loko a nghena ematini, u vonile timhongolwana to saseka ta tsevu ti tlanga emagandlatini. “A swi talangi ku vona swo fana na leswi!” a ehleketa. U yimilenyana a ri karhi a navela leswi a swi vona.

Kutani, Todd a khandziya bodo ya yena a sungula ku weta a ya laha magandlati a ma sungula kona. U ngenile eka gandlati lerikulu, kutani a huma eka rona a ya emahlweni leswaku a ta kuma rin'wana, tanihi ntolovelolo. "I siku ra kahle ro gada bodo yo famba ehenhla ka lwandle," Todd a ehleketa. "Hatlisa!" a vitana munghana wa yena Brian, loyi a ri ku ambaleni ka suti ya yena yo tsakama eribuweni ra lwandle.

Todd u etlerile ehenhla ka bodo ya yena yo gada a
hundza magandlati loko a ha yimerile Brian leswaku a
ta hlangana na yena.

Hi xitshuketana, xin'wana xi bile bodo ya Todd hi hala hansi ka yona! Todd na bodo ya yena va hahile ntlhanu wa timitara ku ya emoyeni. Loko a wela ematini, Todd u sungurile ku chuha. “Ku fanele ku ri na nyankwave kwala kusuhi!” a ehleketa. Mbilu ya yena a yi ba hi rivilo ro chavisa.

Todd u kokerile ntambhu ya bodo ya yena endzhaku yi ta eka yena. U khandziyile bodo ya yena a weta hi ku hatlisa leswaku a ta fika eribuweni ra lwandle. Loko a ri karhi a weta, a languta swicapila swa tinyankwave ematini.

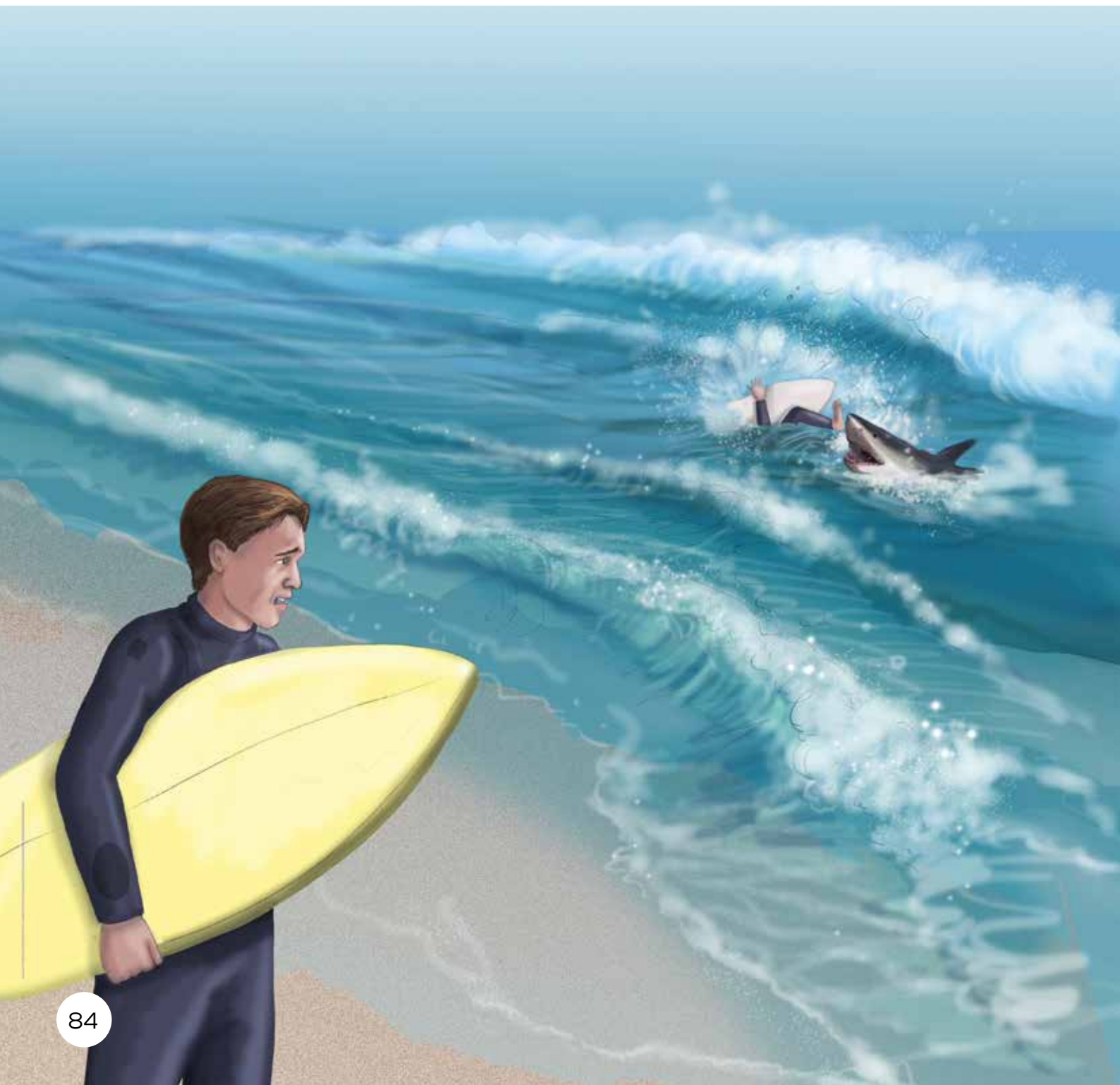

Nakambe, Todd u biwile, hi matimba sweswi. Loko Todd a wela ematini ra vumbirhi, nyankwave leyikulu yo basa yi nghenisile meno ya yona enhlaneni wa yena. Mati a ma tele hi ngati.

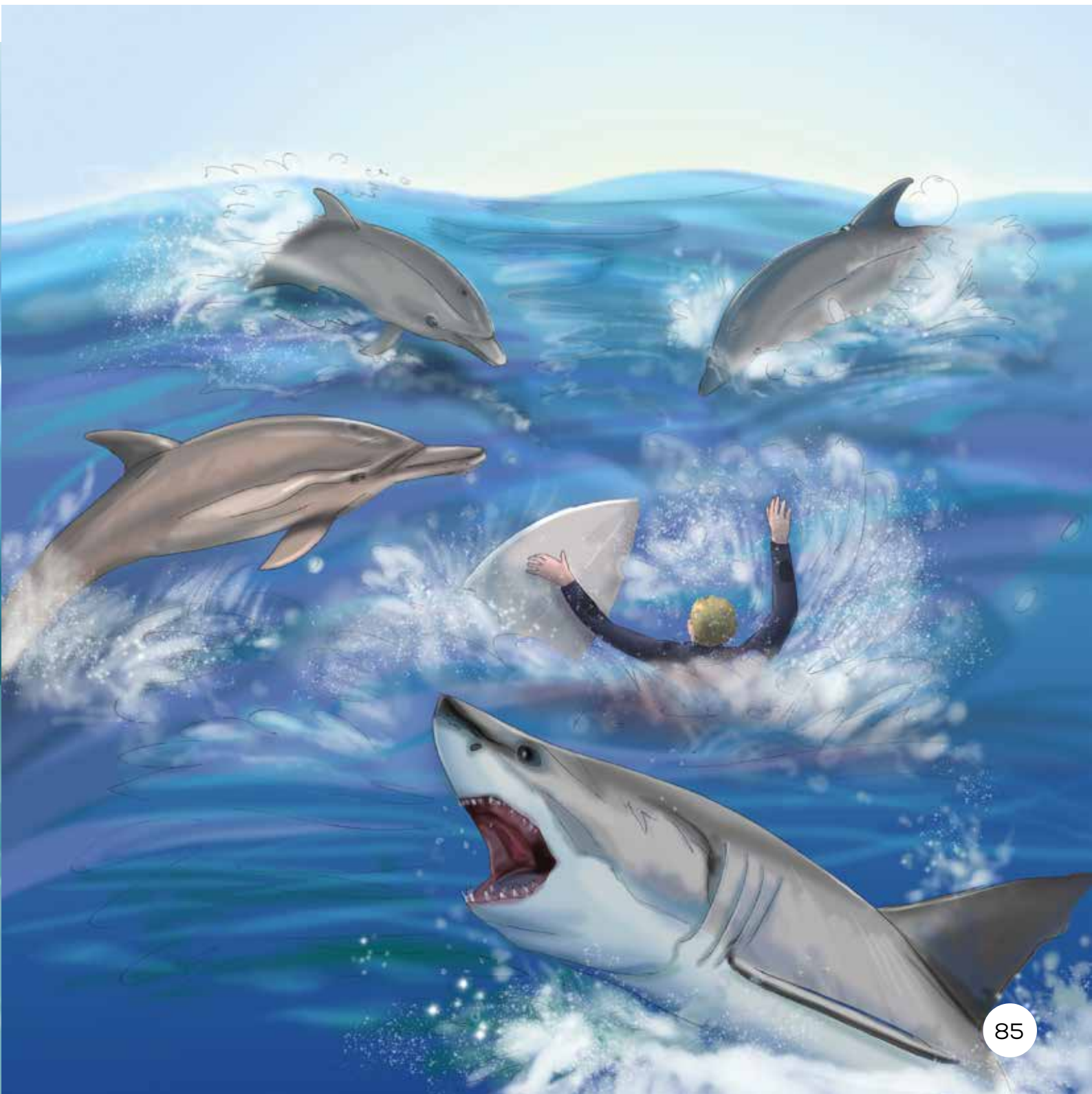
Nyankwave yi yisile Todd endzhaku na le mahlweni, ehenhla na le hansi. Loko a ri karhi a ringeta ku xupula a ya eribuweni ra nambu, Todd a rila a huwelela. “Ndzi pfuneni! Ndzi pfuneni!” Nyankwave yi ri karhi yi n’wi koka yi n’wi kokela ehansi ka mati, Todd u bile nhompfu ya nyankwave ko tala, ku ringeta leswaku yi n’wi tshika.

Nyankwave yi tshikile nhlana wa Todd, xinkadyana. Kutani nyankwave yi luma nenge wa Todd – onge yi lava ku wu mita hinkwawo! Loko nyankwave yi khomile nenge wa Todd hi meno ya yona yo tontsweka onge i xikaringana, Todd u tirhisile nenge wa yena lowun'wana ku raha nyankwave hi matimba ya yena hinkwawo. Kambe nyankwave yi khomelerile hi matimba.

A ku ri na ku tlhambutela ka mati ko tala loku Todd a nga ku lemuki ka timhongolwana leti a tihlabela ti n'wi rhendzerile ti tlulela na le nhlokweni ya yena. U lo twa nyankwave yi n'wi tshika. Todd u ringetile ku phaphamala ehenhla ka mati. U twile bodo ya yena yo gada yi famba ehenhla ka mati loko a twa ku lumiwa ra vunharhu.

Loko Todd a ri eku lavalaveni, u lemukile leswaku timhongolwana letiya ta tsevu ti n'wi rhendzerile. Ti bile mati hi swicapila swa tona, ti chavisa nyankwave yo basa leswaku yi suka eka Todd loko yena a ri karhi a teka bodo ya yena yo gada.

Kutani Todd u twile rito ra Brian, “Hatlisa, Khandziya bodo ya wena!” ku huwelela Brian. Mati a ma ha tele hi ngati. Loko Brian a ri karhi a pfuna ku koka Todd ku fika eribuweni ra lwandle, a ri karhi a languta loko ku nga vonaki swicapila. “Ndzi kombela ku pfuniwa!” Brian a huwelela vanhu lava nga eribuweni ra lwandle.

Emakumu Todd u twile bodo ya yena yi ba santi.
A fikile eribuweni ra lwandle. “Swi lulamile! U ta va
kahle!” ku vula Brian. Todd a nga tshembangi leswaku
timhongolwana leto huhwa ti ponisile vutomi bya
yena.

Ku hlaya ka 1

Xana nyankwave yi lumile Todd kwihi?

Nyankwave yi sungurile hi ku luma Todd enhlaneni yi tlhela yi n'wi luma na nenge.

Xana i mani loyi a nga ponisa Todd eka nyankwave?

Timhongolwana leto huhwa ti ponisile Todd hi ku chavisela nyankwave ekule.

Hikokwalahokayini xitori lexi xi chavisa?

- Hikuva ku na nyankwave eka xitori naswona tinyankwave ta chavisa.
- Hikuva Todd u lumiwile hi nyankwave naswona ku tele ngati ematini.
- Hikuva Todd a ri yexe loko a lumiwa.
- Hikuva nyankwave yi n'wi luma tindhawu to tala – nyankwave yi tshamela ku vuya ka yena nakambe.
- Hikuva a hi swi tivi leswaku Todd u ta pona kumbe u ta dlayiwa hi nyankwave ku fikela loko xitori xi hela.

Ku hlaya ka 2

Xana Brian u ngenile ematini nkarhi muni ku ya pfuna Todd?

U ngenile ku ya pfuna Todd loko timhongolwana ti chavisile tinyankwave.

Endla onge u vona nyankwave yi karhi yi hlasela eka xitori. Xana u ehleketa leswaku hi wihi nkarhi lowu chavisaka swinene?

Ndzi ehleketa leswaku nkarhi lowu chavisaka swinene hiloko...

Hikokwalahokayini munghana wa Todd a nga tangi ku ta n'wi pfuna?

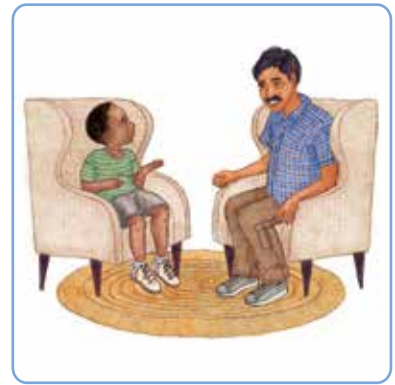
- Hikuva na yena a ehleketa leswaku u ta hlaseriwa hi nyankwave.
- Hikuva ku hlaseriwa loku ku humelerile ematini naswona swa tika ku vona leswi humelalaka.
- Hikuva a swi ta tika ku kuma Todd eka mati lama nga tala hi ngati.
- Hikuva nyankwave leyo basa i yikulu naswona yi nga swi kota ku hlasela vanhu vambirhi hi ku olova.
- Kumbexana hikuva Brian a chava ku nghena ematini loko a vona nyankwave.

XITORI XA 8

MATIMU U KUMA KU PFUNIWA

Nkongomelo: Hi kuma mpfuno

**Vuxokoxoko
bya Vundzhaku**

- Lexi i xitori lexi nga humelela.
- Xi humelerile eAfrika-Dzonga.
- Xi humelerile eka nkarhi lowu nga hundza wa sweswi.
- Xitori lexi xi ta pfuna vadyondzi va wena ku twisisa leswaku swa tika swinene ku rivala rifu ra varhandziwa va hina. I swa nkoka ku lehisa mbilu eka vanhu lava nga lahlekeriwa hi varhandziwa va vona, naswona mikarhi yin'wana, mpfuno wa xiphurofexinali wa laveka.

**Tipoyinti leti u nga ti
avelanaka na vadyondzi**

- I swa nkoka ku pfuna vana lava nga na gome ro lahlekeriwa hi mutswari, kokwana kumbe muhlayisi un'wana.
- Langutela leswaku n'wana mikarhi yin'wana 'wa tlanga' kumbe a tikhoma hi ndlela yo biha. Ringeta ku nyika n'wana nkarhi wo phofula matitwelo ya yena, hi ku vulavula hi swona, ku dirowa swifaniso kumbe ku tsala, kumbe hambi ku ri ku endla vutiolori byo fana na ku ba hi swibakele.
- Endla leswaku swiendlo swa ntoloveloswi ya emahlweni. Swiendlo swa ntoloveloswi i ndlela leyinene yo nyika vana ku titwa va sirhelelekile.
- Xo hetelela, i swa nkoka ku lehisa mbilu eka n'wana la nga na gome. Va pfumelele ku vilela na ku langutana na matitwelo ya vona hi rivilo ra vona.

Qhinga ra Ntwisiso: Endla Mikumbetelo

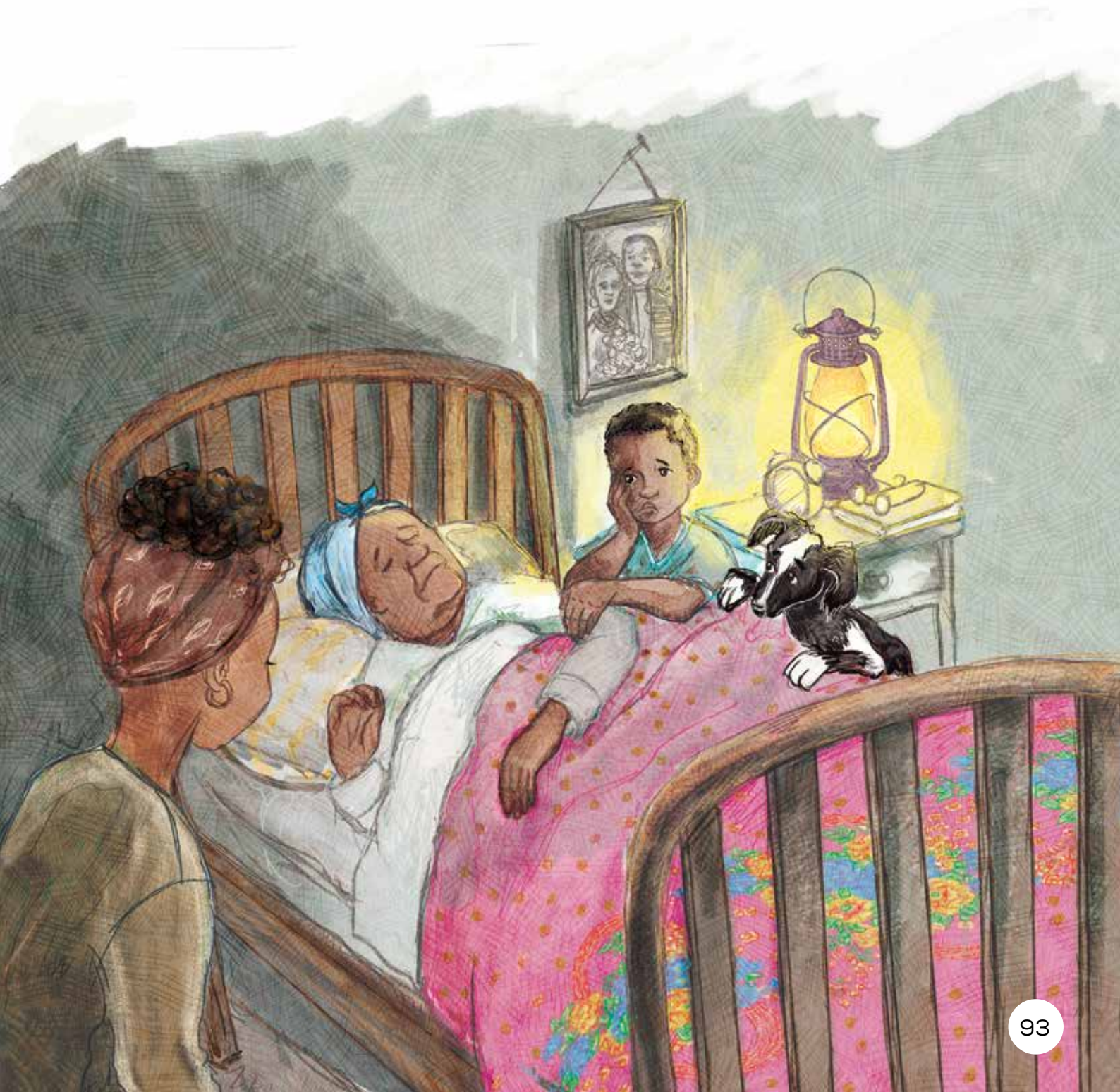
- I yini: Ku ringanyeta swilo leswi mutsari a nga swi hlamuseliki hi ku kongoma, hi ku tirhisa swipfunaxitshunxo eka xitori.
- Hikokwalahokayini hi swi tirhisa: Ku twisisa tinhlamuselo leti dzikeke na mahungu lama fihliweke.
- Xi pfuna njhani: Swi ku pfuna ku fikelela nghimeto loko u ri karhi u hlaya, na ku twisisa xitori na swimunhuhatwa ku antswa.

Ku tirhisa qhinga leri:

Pheji na ndzimana	Ku hlaya ka	Vula
94,4	Kambe eka hinkwaswo, u tsundzuka xihleko xa kokwana wa yena, xa huwa, xa ntikelo. Matimu a lava ku etlela siku hinkwaro. A titwa a karhele ku va a pfuka.	Ndzi nga kumbetela leswaku Matimu a nga titwi kahle, hikuva u lava ku tshama a etlele siku hinkwaro.
97,1	“Ndzi swekile swakudya leswi u swi rhandzaka swo lalela!” Mhanintsongo Jamela a vula, a nyika Matimu sangweji yo oxiwa ya chizi. “Ndza khensa, kambe a ndzi twi ndlala,” ku vula Matimu, a susumetela ndyelo ya yena ekule.	Ndzi nga kumbetela leswaku Matimu a nga titwi kahle, hikuva a nga lavi ku dya nchumu – hambi ku ri swakudya leswi a swi rhandzaka!

Endzhaku ka loko kokwana wa Matimu a loville, u fambile a ya tshama na mhanintsongo Jamela eMamelodi – kule na le kaya ka vona eka Xigalo.

Loko a fika endlwini ya mhanintsongo Jamela, a ku nga ri na lexi a xi twala xi ri kahle. Yindlu a yi twala yi ri yikulu na ku va yi nga ri na nchumu.

A tsundzuka mipfumawulo ya swinyanyana swi yimbelela hala handle ka fasitere ra yena nampundzu.

A tsundzuka nyangwa, wa khale wa huwa loko u wu pfula na loko u wu pfala. Kambe xo tlula hinkwaswo, u tsundzuka xihleko xa kokwana wa yena, xa huwa, xa ntikelo.

Matimu a lava ku etlela siku hinkwaro. A titwa a karhele ku va a pfuka.

Loko a fika etlilasini ya yena leyintshwa, a ku nga ri na lexi a xi twala xi ri kahle. Tlilasi a yi twala yi ri na xinyama na ku titimela.

A tsundzuka mpfumawulo wa rilelo ra tihomu ehandle ka fasitere hi nkarhi wa xikolo.

A tsundzuka choko ya huwa exitsalelweni.

Kambe ku tlula hinkwaswo a tsundzuka leswaku kokwanaxisati wa yena a ri kona ekaya – eka ximpfhukananyana.

Ku ehleketa hi xikolo swi endlile khwiri ra Matimu ri vava. Mpundzu wun'wana na wun'wana, a byela mhanintsongo leswaku wa vabya swinene a nge koti ku ya exikolweni.

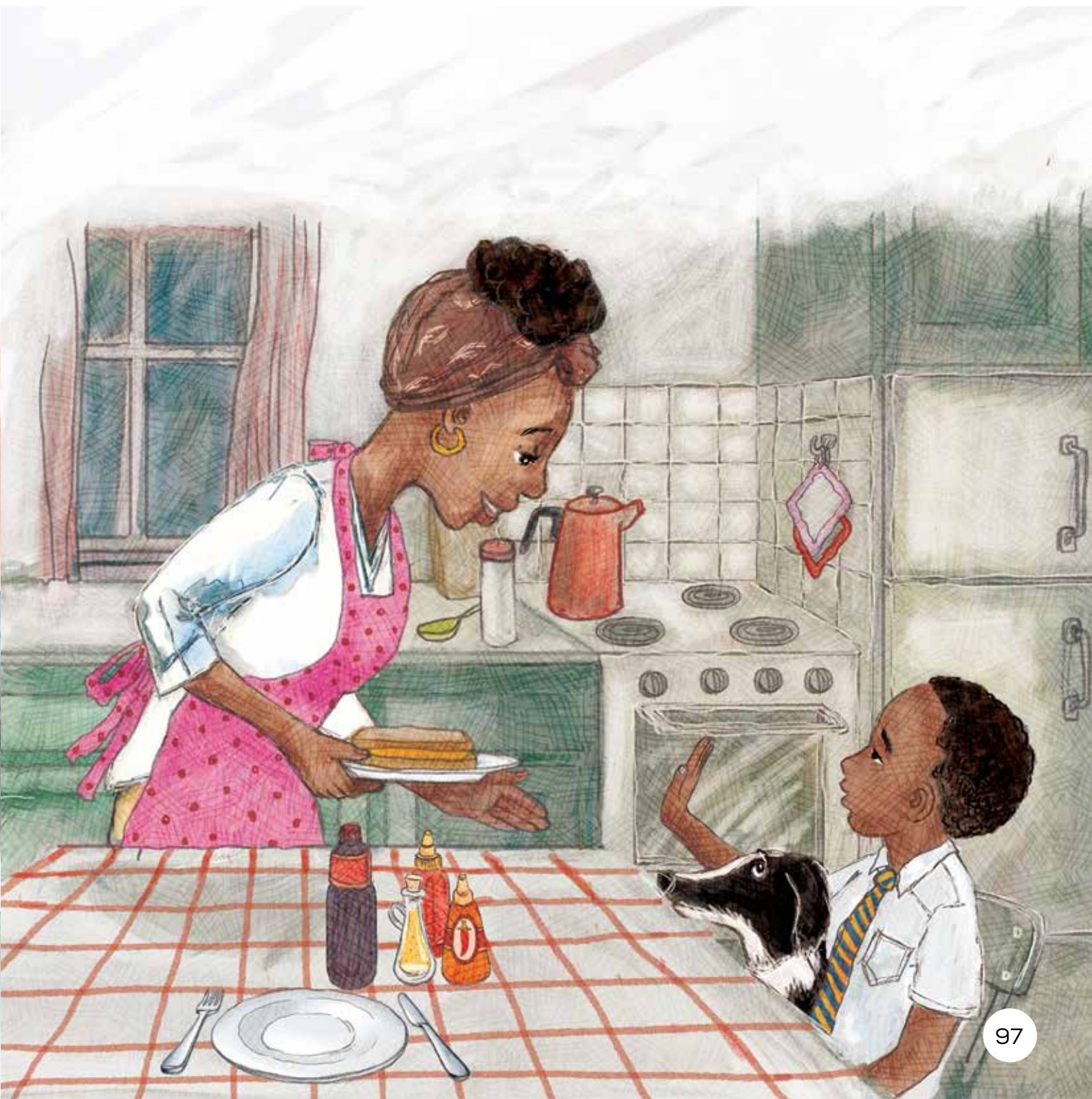
Mhanintsongo Jamela a swi vona leswaku swin'wana a swi nga tshamisekangi. U ringetile ku pfuna Matimu leswaku swi n'wi olovela eka mbangu wa yena lowuntshwa.

“Hikokwalahokayini u nga fambi na mina hi ya endlwini ya makhelwana Bokang wa malembe ma kaye – ku fana na wena!” a n'wi kombela, kambe Matimu a nga tsakeli ku hlangana na munhu lontshwa.

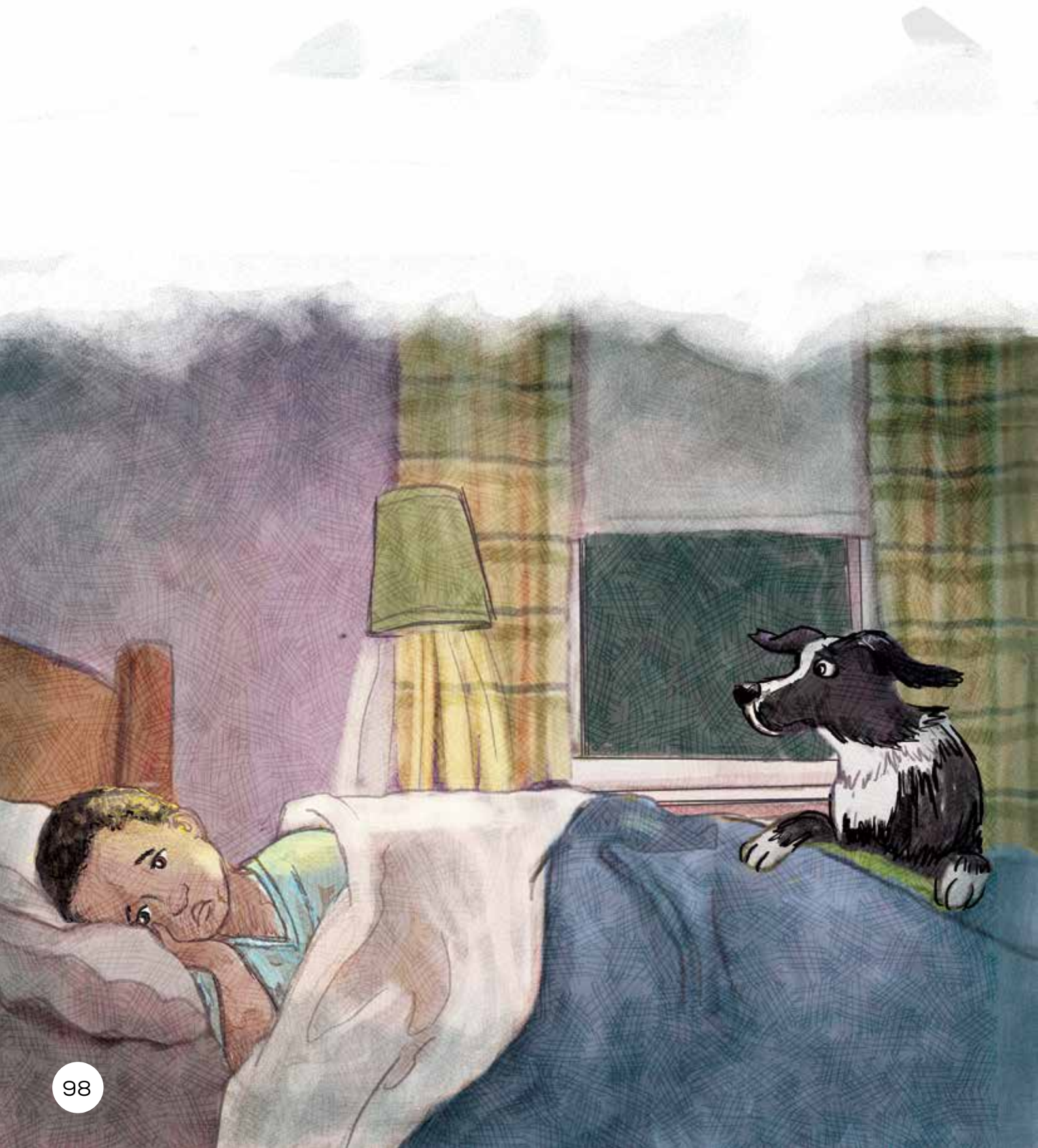

“Ndzi swekile swakudya leswi u swi rhandzaka swo lalela!” Mhanintsongo Jamela a vula, a nyika Matimu sangweji yo oxiwa ya chizi.

“Ndza khensa, kambe a ndzi twi ndlala,” ku vula Matimu, a susumetela ndyelo ya yena ekule.

Navusiku, mhanintsongo Jamela u twile Matimu a rilela ehansi exikhigelweni xa yena. “U lava ku vukarhiwa?” a vutisa kahle, kambe Matimu a nga lavi ku vukarhiwa hi munhu kambe hi kokwana wa yena.

Mhanintsongo Jamela u nyikile Matimu nkarhi wo tshamiseka, kambe endzhaku ka mavhikinyana swilo a swi nga si twala swi ri kahle.

“Matimu, ndza vilela hi wena. Ndzi ehleketa leswaku u na ntshikilelo wa miehleketo. U vile na ntokoto wa rifu ra munhu loyi a wu n’wi rhandza ngopfu. U tsemakanyile matiko – kule na le kaya na vanghana va wena. Ndzi ehleketa leswaku u lava ku pfuniwa leswaku u ta titwa kahle,” a vula.

Matimu u tshamile a miyela timinetenyanana. “Xana leswi swi vula leswaku swin’wana a swi tshamisekangi hi mina?” Matimu a vutisa hi ku chava.

“E-e, a swi vuli swona,” ku vula mhanintsongo Jamela. “Ndza swi tiva leswaku vanhu a va swi rhandzi ku vona mutivi wa swa miehleketo, kambe a ku na nchumu swo nyumisa. Loko miri wa wena wu titwa wu vabya, a swi nyumisi ku ya vona dokodela. Loko miehleketo na switwi swa wena swi vabya, a swi khomisi tingana ku vona mutivi wa swa miehleketo. Ndzi tshamela ku vona mutivi wa swa miehleketo ku ndzi pfuna ku horisa moya na ku tsaka,” a n’wi tshembisa.

Endzhaku ka masikunyana, mhanintsongo Jamela u yisile Matimu eka tlilini yo hlawuleka. Va rindzile ekamareni yo rindzela ka yona.

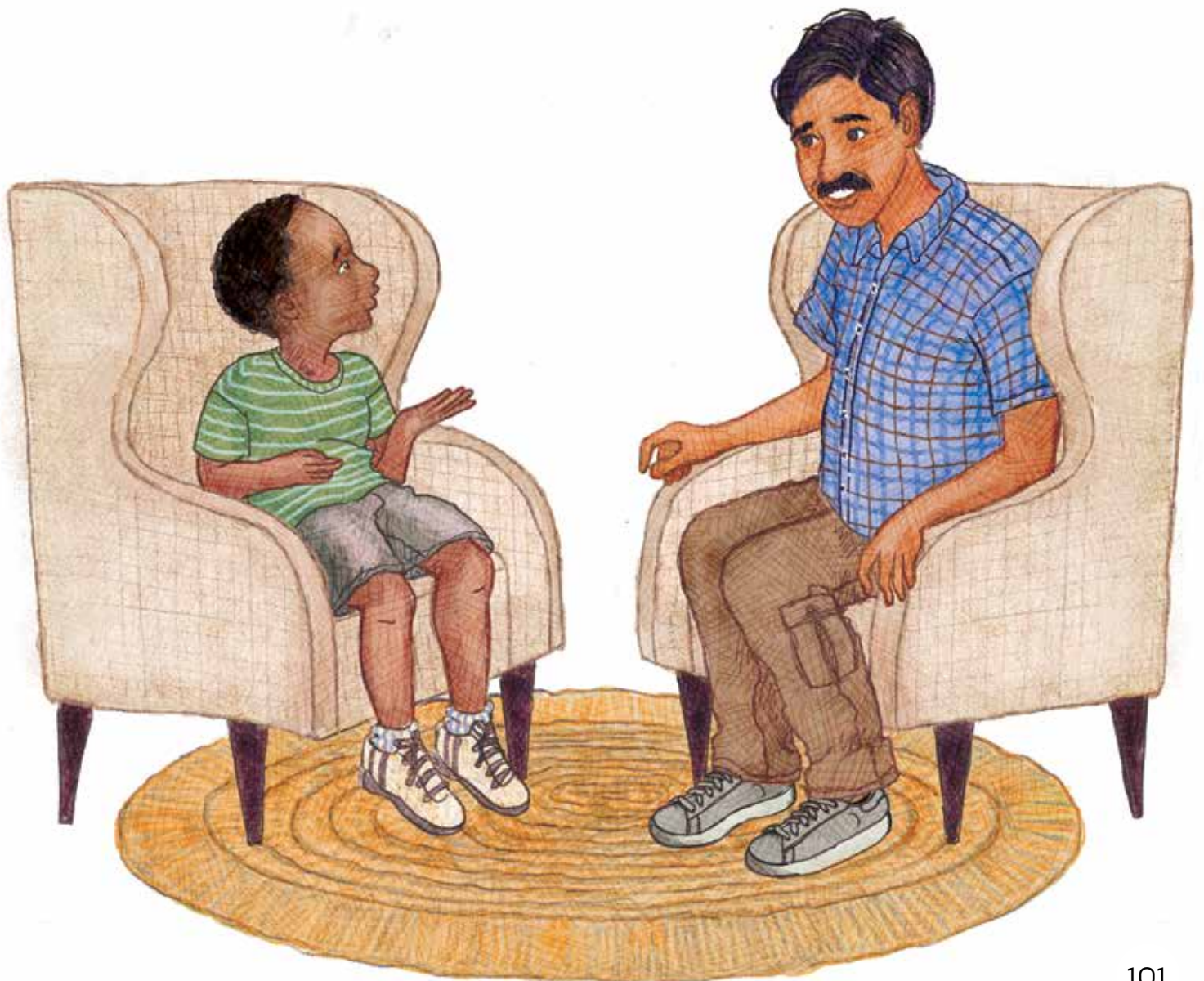
Loko vito ra Matimu ri vitaniwa, u twile a chava. “U nga vileli, ndzi ta va ndzi ku rindzerile kwala,” Mhanintsongo Jamela a n’wi tshembisa a ri karhi a n’wi bambatela nhlana.

Matimu u ngenile ehofisini leyitsongo, yo saseka. U tshamile exitulwini xo olova, xa kahle.

“Hi mina Zain,” ku vula mutivi wa swa miehleketo, a tshamile ku langutana na yena. “A hi vulavuli hileswi u titwisaka xiswona.”

“Hi swona, ndzi titwa...” Matimu a sungula.

Loko awara yi herile, Matimu u hefemulerile endzeni, a famba a tlhelela kamareni ro rindzela.

“Se?” ku vutisa mhanintsongo Jamela, a kanakana. “A swi ri njhani?”

“A ndzi swi tivi loko ndzi titwa kahle...” ku vula Matimu, “Kambe ndzi ehleketa leswaku ndzi lava ku tlhelela vhiki leri taka. Ndzi rhandza mutivi wa swa miehleketo

Zain – ndzi ehleketa leswaku ku vulavula na yena swi nga pfuna.”

Mhanintsongo

Jamela u khomile a tiyisa voko ra Matimu a n’wayitela.

Ku hlaya ka 1

Xana Matimu a tsundzukile mani?

Matimu a tsundzukile kokwana wa yena wa xisati.

Xana Matimu a tshama kwihi na kokwana wa yena?

Matimu na kokwana wa yena a va tshama eka Xigalo.

Hikokwalahokayini mhanintsongo wa Jamela a vilela hi Matimu?

- A vilela hikuva a nga lavi ku huma emubedweni.
- Matimu a nga lavi ku ya exikolweni.
- Matimu a nga lavi ku hlangana na munhu lontshwa.
- Matimu a nga lavi ku dya swakudya leswi a swi rhandzaka.
- Hikuva u ringetile ku endla hinkwaswo leswi a nga ehleketa swona ku pfuna Matimu a titwa a antswa, kambe a ku nga ri na nchumu lexi a xi tikomba xi n'wi pfuna.

Ku hlaya ka 2

Hikokwalahokayini Matimu a rhurherile ePitori?

A fanele ku rhurhela eMamelodi ku ya tshama na mhanintsongo Jamela loko kokwana wa yena wa xisati a lovile.

Xana i yini swakudya leswi Matimu a swi rhandzaka?

Swakudya leswi Matimu a swi rhandzaka i sangweji yo oxiwa ya chizi.

Mhanintsongo Jamela u kumbeterile njhani leswaku Matimu a nga va a ri na ntshikilelo wa miehleketo?

- Hikuva a lava ku etlela siku hinkwaro. A nga lavi ku huma emubedweni.
- Hikuva khwiri ra yena a ri lumalumiwa masiku hinkwawo naswona a nga lavi ku ya exikolweni.
- Hikuva a nga lavi ku hlangana na vanhu lavantshwa.
- Hikuva a nga lavi ku dya – hambiloko ku ri swakudya leswi a swi rhandzaka.
- Hikuva mhanintsongo Jamela u twile Matimu a rila navusiku.
- Hikuva kokwanaxisati wa Matimu u lovile.
- Hikuva Matimu a fanerile ku rhurha a ya endhawini leyintshwa – swilo hinkwaswo swi cincile eka yena!

NHLRP | National Home Language Reading Programme “